DR. JOSIP MATASOVIĆ

O UNIVERSITETIMA

I

U ZAGREBU 1933.

14537

25,0

DR. JOSIP MATASOVIĆ

O UNIVERSITETIMA

I

U ZAGREBU 1933.

Tisak
Zaklade Tiskare
Narodnih Novina - Zagreb

feb. 1933
D. i.

O UNIVERSITETIMA

Više je nego sigurno da će se i prigodom naredne budgetske debate u narodnom predstavništvu obnoviti aktualne rasprave o problemima naših universiteta. To složeno i zamašno pitanje školske politike u Jugoslaviji tražiće, naime, i ovaj puta svoje definitivnije rješenje, jer svakogodišnje odlaganje konačnog oblikovanja podosta je već komplikovalo stvari, koje je valjalo uvelike drukčije sprovoditi nego što je praktikovano u razdoblju unatrag ovih četrnaest posljednjih godina. I ako su kod nas o tom našem universitetskom problemu mišljenja heterogena, haotična i između pojedinih faktora kojih se stvari tiču stanovišta često diametralno oprečna, moraće se učiniti korak napred. Nekih čitavih desetak godina vršene su predradnje zakona o universitetima koji je izišao g. 1930. Zakon o činovnicima od 31. III. 1931. brzo iza toga ukinuo mu je izvjesne stavke, a prebrzo rađena Opšta uredba o universititema od 12. XII. 1931. bez dovoljno složnosti samih universiteta, kako se u praksi vidi, potrebna je već danas sama nekih te nekih korekcija, kada do danas fakultetske uredbe naših universiteta još nijesu izišle ni dvije godine iza donošenja novoga zakona. Zato nikako ne će biti bez osnove, ako se ukaže na mjerodavnomu mjestu plan koji bi radikalnije zahvatio u srž ovih pitanja, koja se u prosvjetnoj politici Jugoslavije nameću iz godine u godinu a koja su najuže povezana s ostalim dijelovima domaće školske politike. I prema tomu će biti sasvim razložni vidici koji ukažu obrise eventualno jednog posve novog zakona o visokom školstvu Jugoslavije razumljivo i sa novim uredbama.

U vezi sa starijim tezama u načimanju ovoga predmeta iz vremena, kada su se rađale teškom mukom poređane osnove

novog universitetskog zakona bilo je već onda govora o redukciji fakulteta. Danas, momentano, nije riječ o redukcijama onoga stila, pogotovo zato, što se tu mjeru jednostrano tumači, nego je težište u pregrupaciji i nada sve u reformama više unutarnje naravi. Ali je osim toga na dnevnom redu problem prenatrpanosti. U posljednjem budgetu, 1932./1933., pitanje je predbježno skinuto s dnevnoga reda pristankom 10% personalne redukcije koja samo pitanje međutim nije riješila. A ono je u vezi s teškim političko-društvenim problemom sve to brojnijeg intelektualnog proletarijata kod nas. Ono se, istina, širom države ljetos prigodom pokušane redukcije srednjih škola razlijegao glas, kako mi ne samo da trebamo tolik broj srednjih škola nego da ih je i premalo u poređenju s našim numeričkim stanjem i stanjem u drugim državama, samo što je propušteno da se u tom statističkom zgražanju uporedi naš i tuđi postotak analfabeta, pa je stvar istrgnuta iz prave kolotečine i nije kanalizovana, kao što je trebalo, u područje osnovnoga školstva i u pokret protiv analfabeta. No restitucijom ukinutih srednjih škola dakako da je i problem naših universiteta i njihovih međusobnih odnosa dospio na mrtvu točku kao što je momentano zapostavljeno i interesovanje oko problema proletarizovanja intelektualaca. I dok s jedne strane dobro uhljebljeni udaraju u talambase kako bi bilo nekulturno išta reducirati, te ignoruju, osim toga, i katastrofalni bijeg malog čovjeka sa sela u »službicu«, dalje od pluga i motike, dotle su nam dnevne novine pune članaka s ovakvim naslovima: Nezaposlenost školovanih ljudi — Nezaposleni izdaju seriju pejzaža naše zemlje — Fakultetski obrazovani ljudi i žene sa bonovima za besplatan ručak od 5 dinara. »Nezaposleni školovani ljudi ne skrivaju više svoju bedu. Od ponosa se ne može živeti... U cirkularu se veli da je svetska ekonomska kriza zahvatila, na žalost, i inženjerski stalež. Nezaposlenost i beda u njihovim redovima neprestano rastu. Svaki pokušaj da se nađe posao uzaludan je... U cirkularu se potpisala dva diplomirana inženjera-hemičara«. Iza takvih data

zamalo pa opet izbije u novinama strahovit memento: »Školske diplome ni kod nas više ne obezbeđuju budućnost...« »Naši intelektualci sada svakodnevno lutaju ulicama tražeći ma kakav posao, veoma težak; oni su prinuđeni da nude svoju fizičku snagu, kada već nisu u stanju da svoju stručnu spremu plasiraju ma i po najnižu cenu. »Nužda zakon menja«, veli naš narod, i tačnost te narodne izreke potvrđuje se ovoga puta, kad vidimo ljude sa fakultetskom spremom da slažu drva i čine sve napore da održe svoj goli život« (»Politika«, Beograd, novembra 1932.). A k tome s vremena na vrijeme pridolaze objave pojedinih ministarstava o popunjenim mjestima. I kako je sav bez osnove površnjački bubanj da nemamo dosta škola, neka samo ilustruje prošlogodišnji predlog ljubljanske liječničke komore, da se četiri naredne godine nikako ne bi primali novi studenti medicine. O nenamještenim pravnicima i filosofima već i nije vrijedno trošiti riječi. Valja istaknuti ovo: 15.000 universitetskih studenata, koliko ih poprečno već godišnje broje naši universiteti, u 90% reflektiraju na državnu službu. Taj je broj, međutim, u nerazmjeru s kapacitetom normalnog našeg funkcioniranja države. I ko drukčije izlaže, taj skreće stvar sa prirodnog tla ovih pitanja. Zato je jednom prilikom zagrebački »Jutarnji List« (XX. 7109) izvrsno primjetio ističući preveliki broj studenata na univerzama: »... I kod nas se u posljednje vrijeme uvriježio običaj, da se leti na univerzu a gdjekad iz skroz vanjskih razloga. To nema nikakovog smisla, tim više, što se u drugim zvanjima možda i lakše nađe zarade, a i stoga, što nipošto ne će biti od koristi za razvitak nauke, ako se i nezvani budu u nju gurali«.

Pa da i ne postoji to pitanje hipertrofije apsolvenata universiteta, ostaje otvoreno pitanje: da li država danas pri sadašnjemu broju fakulteta može ne izdašno, nego samo dovoljno dotirati universitetske institucije koliko ih je danas na broj, bilo personalno, bilo materijalno? Otvorimo ma koju universitetsku publikaciju u ovo posljednjih desetak godina — a to su

jamačno najautentičniji dokumenti — nigdje ni traga zadovoljstvu. I to nije samo onaj simpatični profesorski idealizam, neugasiva želja za usavršavanjem ili nerealno pojimanje novčanih cifara, već se u svakom gravamenu operira sa izrazom »minimum«. Naročito od budgetske godine 1927./1928. osjetili su svi universiteti bez razlike državnu štednju. Dok je na pr. zagrebački universitet imao

prosječno prijašnjih godina za 5 fakulteta ca	Din	30,000.000
1926./1927. imao je za 7 fakulteta	„	45,977.247
1927./1928. imao je za 7 fakulteta	„	29,471.304

O današnjim prilikama izbiće sve stvari na javu prigodom budgetskih rasprava u Narodnom Predstavništvu. Jasno je zasad samo to, da i kod nas, kao i svuda po svijetu, sredstva idu na niže, dok broj ne uvijek pravilno fiksiranih potreba i broj studenata rastu neumoljivim progresom. Broj nastavnika je i više nego premalen. Od 1927./1928. »skresano« je nastavno pomoćno osoblje tako da su izgledi za naučni podmladak vrlo problematični. Valja pak naglasiti da je ta nevolja započela baš za ere nekadašnjih budgeta i da praksa »štednje« seže u godine prije 1929. Kad n. pr. listamo »Godišnjak Sveučilišta kraljevine Jugoslavije u Zagrebu za školske godine 1924./1929.« (Zagreb 1929.) tu vrve podaci o nedovoljnim sredstvima, o permanentnim dugovima i sl. Kakva je perspektiva, kad se javnosti predaju naredni retci, ne treba komentara: »I ostali krediti, koji su namijenjeni za snabdjevanje knjižnica i uzdržavanje zavoda i seminara, osiguravani su svake budgetske godine u vrlo minimalnim iznosima tako, da su pojedini fakulteti i zavodi morali i moraju raditi sa velikim poteškoćama, da donekle uzdrže normalan naučni rad. Najviše su nestašicu potrebnih kredita osjetljivo osjetili i još danas teško osjećaju fakulteti, koji se nalaze u stanju razvitka. Većina njihovih zavoda nisu snabdjeveni potrebnim uređajem i priručnicima *te prijeti ozbiljna opasnost za svaki dalji ozbiljan i savjestan rad,* ako se ne budu osigurali krediti prema stvarnoj njihovoj potrebi« (str. 5.). Ovdje dakle svaka pojedina riječ teško tuče kao skrušena ispovijest i nada sve ističe ugroženost kvalitete (kakvoće) rada. Pa i tu je eto komentar suvišan, kad se potegne pitanje: je li moguće dalje istrajati na dosadašnjem putu sa dosadašnjim sredstvima i brojem?!

Ali i beogradski universitet kojemu decenije i decenije pritječu bezbrojne zadužbine (legati), kako to međutim na našem Zapadu nije »usus« u velike, i taj universitet je danas u preteškoj materijalnoj krizi i traži lijeka. Momentano beogradski universitet treba zajam od 25,000.000 Din. Najviše bi za taj projektovani hipotekarni zajam trebala da dade zadužbina Luke Ćelovića Trebinjca, pa onda šume iz zadužbine kraljice Natalije (a to je moguće istom onda, kada se otvori željeznička pruga Negotin—Požarevac).

A kada se dakle već tako otvoreno govori i o proletarizovanju universitetski obrazovanih ljudi i kada universiteti priznaju nestašicu sredstava za potpun i valjan rad, što da se kaže o raboti onih kampanilista u s v i m našim centrima, koji u javno mnijenje sublimirano ubrizgavaju destruktivno negodovanje prema svima namjerama i mjerama za sanaciju, koji realnost i neimaštinu sredstava prešućuju a naglasuju neke intencije koje u stvari ne postoje i ne bi smjele postojati, kažimo otvoreno: favoriziranje jednog žarišta na račun drugog? Dakako, da je u doba teških materijalnih kriza raspoloženje za opće pakosnu interpretaciju vrlo predisponirano, a poslijeratnoj omladini pogotovo nije teško sugestijom zamijeniti sliku pravog stanja s patvorinom. No zato bi bila sveta dužnost, da se već u višim razredima srednjih škola omladina upoznaje sa što više statistike o mogućnosti zaposlenja, o izgledima studija pojedinih struka, a rektorati universiteta morali bi poskrbiti, da se to još jasnije obrazloži svima onima koji se namjeravaju upisati u universitet.

Samo takvo prečišćavanje stvari uz resolutne mjere, da universitet postane žarište odabranih, osobito talentovanih i brojčano ograničenih studenata, mogle bi se riješiti nedaće koje su sada postale u istinu nepodnošljive. Stvar prosto predstavljena izgleda ovako: niti prenatrpani universiteti sa nedovoljno sredstava mogu sada dati ono što bi morali, niti svi koji danas apsolviraju prenatrpane universitete mogu dobiti državnu službu na koju smjeraju. To je prvi dio problema, dok se drugi dio sastoji u potrebi sušte reforme praktičnog rada samih universiteta, kako bi bolje odgovorio svojoj svrsi u ovom vremenu. Ne treba zato zlobno postavljati tezu s upitom »zar hiperprodukcija inteligencije?« o čemu nije riječ, jer je kriza i suviše pregledna: *ovakovo* školovanje, kako se danas sprovodi i u broju i po načinu vodi katastrofi. U tom je suština stvari, a nije u sofizmu, kao da bi neko negirao idealnu potrebu porasta opće inteligencije. Pa kuda ćemo više, kad i sami braniči sadašnjeg broja širom otvorenih škola priznaju nemogućnost zaposlenja školovanih, a romantično-sentimentalni uzdasi o onome, što bi trebalo biti, naprosto naivno, izricanjem svoje apologije, izmiču pred dinamikom života. I zato je izlišno, to se mora ponoviti, svraćanje na sofizam pitanja »zar može biti hiperprodukcije inteligencije?«

Pokrenuto je i jedno sada dosta delikatno pitanje, da li je uopće bilo oportuno gdje koje stručne visoke škole, koje inače po svijetu vode samostalnu egzistenciju, utisnuti u sklop universiteta, među »stare« fakultete. To je istina urađeno po uzoru stare beogradske Velike Škole a njezino je uređenje poprimio kasnije i beogradski universitet. Čini se da sada upravo u tomu universitetu postoji želja izvjesnih dijelova za razdvajanjem prema primjeru u ostaloj Evropi gdje su visoke stručne škole izvan sastava universiteta. No ova se tendencija lomi ponajviše sa pitanjem ekonomičnosti. Međutim već se na puki glas o ovoj tendenciji pustio u nekim gradovima glas za protivno, ali je strah suvišan. Istina, to je briga za materijalne interese i štednju,

da jedan profesor može predavati i u dva fakulteta itd. Ali govori li praksa uvijek tako? Raison države i tu traži njenu intervenciju, i ako je u skupnom životu svih fakulteta u međusobnoj kontroli navodno više garancije prigodom nastavničkih izbora nego što će eventualno biti, ako se sada kod nas formiraju dvije ili više grupa privrednih visokih škola.

Pa i sijaset drugih pitanja iskrsava jedno za drugim i sva čekaju na promišljeno rješenje. Osim anglosaskog područja i latinske Amerike (koja kao za šalu nota bene i za nogomet otvara katedre, primjerice Chile, te nam se valja sačuvati amerikanizacije universiteta) svuda se po svijetu, upravo danas, najozbiljnije diskutuju problemi universitetskog života. Oni su i u našoj državi postali vrlo akutni pa će ih valjati rješavati, ako se i ne će moći odmah konačno svi do u tančine riješiti, jer je i universitetsko pitanje u suštini opći problem evropskog društva, a ne samo i potpuno naš nacijonalni. Ali kao što se svaka država danas u novčanom intervalutarnom pitanju akomodira izvjesnim svojim zaštitnim mjerama, tako će i Jugoslavija morati postupati u universitetskom pitanju, koje se dijeli uglavnom u prosvjetno-političko i u akademsko-pedagogijsko.

U jugozapadnim provincijama Jugoslavije još su i sada nezatomljene težnje da bi se sprovela universitetska decentralizacija pa n. pr. Sarajevu, Splitu ili Dubrovniku osnovao po jedan fakultet. No to su pia desideria za naše vrijeme!

Sad što se tiče momentano našeg najaktualnijeg visokoškolskog problema t. j. izlučivanja t. zv. privrednih fakulteta iz sklopa universiteta, naš slučaj nije usamljen. Još 1924. pretresao je Dr. F. Behrend u svojoj kapitalnoj raspravi »Einführung in die Probleme der Hochschulpädagogik« ovaj problem, navodeći značajne Beckerove »Gedanken zur Hochschulreform«. Rezultat je ovaj: Koncentracija svih fakulteta u sklopu centralističkog jedinstvenog universiteta nipošto ne zadovoljava. Nastala je,

kako kažu, »Überlastung«. »Es bleibt nichts übrig, als die verschiedenen Aufgaben auf eine Mehrheit von Bildungsintitutionen zu verteilen und diese nach gewissen Regeln iz Zusamenhang zu bringen . . . Es ist doch kein Zufall, dass die Technischen Hochschulen, Handelshochschulen, Landwirtschaftlichen Hochschulen, Forst- und Bergakademien usw. ausserhalb der Universitäten entstanden sind. Ist es möglich alle diese Institutionen wieder der Universität anzugliedern? Wird sich ihr Geist dem alten Universitätsgeist noch einmal unterwerfen lassen?«

I nije to pretresanje o eliminiranju t. zv. privrednih fakulteta izvan sklopa universiteta nikako bez osnove. Jer, kao što — nažalost — fakulteti zasad nemaju međusobno nikakvu zajedničku užu vezu, tako stoji činjenica iz koje se razabira opasnost, da će, ustraje li ovakva interfakultetska izoliranost, namjesto naučno obrazovanih tehničara iz tehničkog fakulteta izlaziti visokostručno dresirani obrtnici, kaže teza. Drukčije, kada je po srijedi posebna visoka tehnička škola, onda se — primjera ima na pretek u Evropi — ta ista škola skrbi i za opću naobrazbu svojih studenata, kao što sada nije slučaj kod tehničkih fakulteta. Ali eliminiranje t. zv. privrednih fakulteta iz sklopa universiteta ne bi značilo dekoncentraciju nego pregrupaciju. Tu bi ponajprije trebalo na pr. visoku komercijalnu školu priklopiti visokoj tehničkoj školi i usko je povezati nastavnim planom. Jer velik dio ingenieura na pr. u praktičnom svom radu radi konačno trgovački i ako na tehničkoj osnovi. Karakteristično je napokon, da je stav protiv ulaska visokih škola koje obrađuju primijenjenu nauku izbio u svoje vrijeme i kod nas epizodno na općoj universitetskoj konferenciji, koja je u Zagrebu održavana 27. XII. 1925. U komunikeju se kaže na pr. o visokoj školi za trgovinu i promet (Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi), da »komisija zaključuje, da se o njoj u ovom universitetskom zakonu ne može da raspravlja, jer ne postoji još o njoj uredba na principu universitetskih ustanova« (do koje nije došlo ni u među-

vremenu 1925.—1933. bar ne u vezi s universitetima i zakonom od 1930.).*)

U vezi pak sa velevažnim pitanjem kao što je podloga opće naobrazbe nadaje se vrlo prikladan projekt, da se i kod nas (poput Bavarske na pr.) produži gimnazija i uvede IX. godina, čisto maturantska (o čemu ću podrobnije raspraviti u svojoj publikaciji o potrebi reforme mature i srednjih škola uopće). Time bi maturant dolazio u priliku da obavi najprije svoju vojnu dužnost pa da istom onda uđe u visokoškolski studij.

Dobro je istaknuo i dr. Fran Bubanović, prof. univ. u Zagrebu, u srpskom narodnom kalendaru »Sveti Sava« za godinu 1932. (Nekoliko riječi o studijama na Univerzitetu), kako bi spadalo u zadatak srednjih škola da i one same djaka pripravljaju, da ne griješi pri izboru svog specialnog studija: ». . . Ali kako da se netko zagrije za nauku, kojoj će se posvetiti na Univerzitetu, a ta mu je nauka gotovo posvema nepoznata? Velika većina mladih ljudi, koji dolaze na Univerzitet kod nas, odlučuje se za stanoviti studij posve sekundarnim razlozima. Kod toga u ponajviše slučajeva igraju glavnu ulogu materijalne prilike. I, eto, u tome je slaba strana izobrazbe u našim srednjim školama! One bi imale podati široku općenitu izobrazbu mladeži, koja nakon završetka srednje škole stupa bilo na Univerzitet, bilo direktno u život, a kad tamo, velika većina onih, koji svr-

*) Vrlo je historijski važno, da je i za ministrovanja Stj. Radića bilo projekata o redukciji fakulteta. Tom prilikom priopćena je posredstvom »Jutarnjeg Lista« 22. XII. 1925. i ova stavka: »Mi možemo apodiktički ustvrditi, da su pri stvaranju današnjeg ukupnog sastava visokih škola uzeti u račun i takovi momenti, koji su izvan dohvata navedenih znanstveno-obučnih kriterija. Je li potrebno i u koliko, da takovi momenti budu i danas mjerodavni? Činjenica je, da se i u širem opsegu naše inteligencije već konstatira potreba preinake visokih škola u raznim pravcima«.

šavaju srednju školu, nemaju gotovo nikakve predodžbe o čistim i primijenjenim naukama, kako se one imaju da gaje na Univerzitetima, kojim putevima i kojim najzodnijim pomagalima imaju oni da zađu u nauku, koju su sebi izabrali«.

Univ. prof. i dekan zagrebačkog tehničkog fakulteta dr. Vladimir Njegovan u svom interwiewu sa suradnikom »Novosti« (br. 327 g. 1931.) priznao je prenatrpanost u tom fakultetu: »Ja sam Vam već naglasio, da nije naš ideal, da taj broj naraste preko mjere i kazao sam Vam razloge za to. Najvažniji je razlog, jer se bojimo, *da bi to moglo loše utjecati na kvalitetu naših sposobnosti.* Baš smo zbog toga i uveli odmah od prvih početaka vrlo oštar režim, koji možda nije u skladu sa t. zv. akademskom slobodom, ali nosi vrlo dobre plodove, kako to svjedoči dosadanje iskustvo«.

Deset i više godina dvaju samostalnih fakulteta beogradskog universiteta, filosofskog u Skoplju i pravničkog u Subotici, protkano je ne samo svakogodišnjom krizom oko pitanja daljnjega opstanka nego i nedovoljnim dotacijama i polovičnim egzistencijama. Ovako mladi fakulteti sa pridavanim posebnim nacionalnim misijama svakako su zasluživali pažnju koja im nije padala u dio tako, da im je poradi nedovoljnih sredstava, uza sve napore, budućnost doista problematična. Ne bude li na pr. u Skoplju riješeno pitanje đačkog doma, fakultetske biblioteke, prirodnjačkog odsjeka i eksmitiranja državnih stipendista u taj fakultet on ne će moći održati svoj raison d'être, ma da se obzirom na već utrošene i duševne i materijalne kapitale i na terrainske radove ne bi smjelo pomišljati na redukciju, koja će, međutim, biti neminovna, ako se sadašnje vegetiranje odlučno ne suzbije. Možda je već prošle godine dan signal i vidjen malum omen, kada je rečeno, da se fakulteti »koji nisu bezuslovno potrebni ne će proširivati«. Pa dođe li zbilja do te redukcije (ma da se ni Subotica, ni Skoplje ne mogu potužiti na »prenatr-

panosti«), onda bi namjesto fakulteta Južna Srbija trebala dobiti jedan institut za specijalno izučavanje vardarske banovine.

Među dobre novije pojave u našem universitetskom životu valja ubrojiti strožije mjerilo na ispitima sada u svim fakultetima, pa razmjerno osnivanje studentskih stručnih klubova. U beogradskom universitetu ističe se studentski debatni klub, a u Zagrebu na pr. sociologijski klub kao dvije napredne institucije koje promiču u današnjem akademskom životu toliko zapostavljeno govorništvo.

Što se tiče same akademsko-pedagogijske strane i tu će najviše prosvjetna vlast morati zasjeći u neke stvari normirajući nekoje principe, koje će sami universiteti metodski razraditi i primjenjivati. I dosadašnja su načela usvajana iz tuđih kulturnih područja pa će trebati i nadalje voditi računa i o modernim naprednim reformnim projektima i tekovinama. Tako se postupa svagdje i eklektički usavršuje. Sa izvjesne je strane na pr. isticano, smije li visokoškolski nastavnik nabacivati specijalne vrijednosne sudove, sežući u dnevni život i rad ili ustrajati samo u primarnom teoretiziranju? I odmah se nužno nadaje, s druge strane, da je u ovom slučaju sam po sebi uvjetovan velik relativizam, ali da raznolik karakter pojedinih naučnih predmeta odlučuje sam i da bi universitetu onim mahom, čim bi bio uveden nekakav »nastavni plan«, bila skršena sloboda naučavanja (i u izbru tema) i universitet ne bi bio ono što jest. Utrakvistički karakter universiteta (naučnih institucija i profesionalnih učilišta) ostaće u malobrojnom i siromašnom narodu kao što je naš valjada in perpetuum te se nuz naše universitete ne će moći formirati institucija poput College de France.

Već poodavno se započelo zamjerati monologu u docentskom radu u universitetu zapravo diktandu kao u ono doba kada nije bilo štampe. Zahtijevan je enciklopedijski, dialoški, kolokvijalni način t. zv. javnih predavanja, što bi u stvari značilo potpuno »seminariziranje« nastave visokoškolske (s malim

brojem dakako). Uopće svaka pa i naša buduća universitetska reforma moraće stojati na osnovci akademske pedagogike koja počiva na četiri kardinalne funkcije universitetske nastave i rada a sastoji 1. iz docentskog ličnog, neposrednog individualnog kontakta sa studentom t. j. iz t. zv. savjetovanja; 2. iz predavanja; 3. iz vježaba u seminaru (laboratoriju, institutu, klinici i sl.); 4.a) iz individualnog, privatnog konsumiranja studentova studija i b) iz ispita. U tom okviru može se uopće kretati svaki projekt universitetskih reforama. A da će konačno, bar što se tiče norme ispita morati imati i inicijativu i posljednju riječ ministarstvo prosvjete, o tome ne samo da nema sumnje prema naravi stvari kod nas, kada se universiteti među sobom ne mogu sami složiti, nego to izvire i iz općeg karaktera stvari, kako je svuda u svijetu uvriježen, pa može da potpuno važi teza ministra C. H. Beckera: »Kein Mensch wird dem Staate verdenken können, dass er die Ausbildung seiner künftigen Beamten kontrollieren will« (Vom Wesen der deutschen Universität), dok je u Francuskoj ovo pitanje riješeno na dosta idealan način. Ali i u jednoj i u drugoj od ovih vodećih evropskih država ipak je permanentno traženje za reformom universiteta još uvijek na dnevnom redu.

Ističe se na pr. i nedostatak dovoljnog ličnog kontakta između universitetskog nastavnika i studenta, t. j. examinatori ne poznaju dovoljno kandidate. Prema sadašnjem stanju stvari đaku pristaje bolji naziv »slušač« nego »student« t. j. onaj koji nastoji oko nauke i oko kojega se nastoji. Beogradski termin »učenik« za »studenta« ostatak je iz Liceja i Velike škole. U filosofskim i juridičkim fakultetima naročito se to osjeća. Način universitetskog dociranja ne podudara se, nadalje, sa »grupama« koje jesu i nijesu podešene s praktičnim potrebama ministarstva prosvjete. Sistem u mnogom odvodi filosofske fakultete da budu neke profesorske škole a s mnogo nedostataka takve škole. Juridički fakulteti kakvi su danas u mnogom su se preživjeli. Moderna državna administracija traži danas potpuno nove metode.*) A za sve doktorate trebale bi disertacije odreda i u svima fakultetima. Sam načini »strogih ispita« potreban je promjenâ u detaljima. A istom seminari, čija je frekventacija tako maglovito zahtijevana! Seminarske institucije morale bi imati suptilne propise. Pored prevelikog broja studenata seminarska bi vježbanja trebao svaki docent voditi odijeljeno. Tako bi se one glomazne skupine studenata uvijek bar raspolovile pa bi bilo mogućnosti intenzivnijega rada. Kompetencija asistentske službe morala bi biti također jasnija (u praksi bi pak morala budgetski biti pojačana) osobito u vezi s problemom repetitorijâ, kurseva i proseminara. Ali ni povećani broj asistenata ne bi trebao da bude onaj faktor koji će toliko visoko postavljene funkcionare u našoj činovničkoj hierarhiji, kao što su profesori universiteta, odteretiti sićušnog birokratskog piskaranja koje im diktiraju različne Kontrole. I profesori i njihovi asistenti morali bi biti lišeni toga užitka čim prije i s pravom, kada država omogućuje svakom sreskom načelniku potreban broj pisara i stručnih referenata, da bi samo mogao nesmetano upravljati. Istim pravom danas je i srednješkolskom direktoru omogućeno da se egzistencijom pridijeljenih sekretara predade svom pravom, direktorskom poslu, koji se dosad sastojao isključivo u kancelarijskoj raboti. Samo je universitetski profesor još uvijek upućen na birokratsko, manipulativno poslovanje bez pomoći pravih i dovoljnih sila a to ga štetno apsor-

*) Isp. Eckert, Der Eintritt der erfahrungswissenschaftlichen Intelligenz in die Verwaltung. Stuttgart 1919. — Franz, Die Technische Hochschule als Hochschule der höheren Verwaltung. — Die Reform der staatswissenschaftlichen Studien I. II. (München, Verlag Duncker und Humblot). — »Man stelle sich doch vor, was es heisst, wenn ein Jahrhundert lang die führende Beamtenschaft in den für ihre Geistesrichtung entscheidenden Jahren der theoretischen und praktischen Schulung einer einzigen (justizjuridischen!) Wissenschaft wird und dabei vor allen anderen Kenntnissen vorbeigeführt werden muss, die für das volle Verständnis der neuen Zeit unentbehrlich sind«.

buje od pravog t. j. nesmetanog naučenjačkog i docentskog posla. I još je jedna teška stvar, koja koči, a to je zastarjeli način računovodstva kojemu podleže kod nas universiteti, a pritom iz godine u godinu množe se i komplikuju modaliteti, gomilaju »knjige i hartije od računa«. Knjige se na pr. ne kupuju kao drva, jer knjige imaju stalnu cijenu i ne licitiraju se. A ipak koliko se kod nas troši energije i kapitala zbog izvjesnog formalizma i nerazlikovanja! I onda ovo: kada postoji sloboda nauke, kada je omogućeno da se univerziteti u personalnim pitanjima autonomno obnavljaju, zašto universiteti nemaju i autonomiju u materijalnim pitanjima, u trošenju budgeta, štono im ga na predlog ministra prosvjete normiraju i sankcioniraju oba ustavna faktora? Ako je dakle izvjesna ukupna svota određena za jednu budgetsku godinu universitetima, jamačno bi bili universitetski funkcionari kompetentniji da prosuđuju potrebu i da sprovode virman nego mali činovnici kojima su tuđe potrebe jednog universiteta u različnim nadleštvima, koja to danas u pokušajima sprečavaju a to većinom i zato, jer sistem našeg računovodstva za tu toliko opravdanu potrebu ne zna. Nedopuštanje tako autonomnog virmanisanja u budgetu i komplikovano računovodstvo usporava u velikoj mjeri život naših universiteta.

Problem pak naučnog podmlatka riješiće se ne samo više i neustrašivo kultiviranom institucijom privatnih docenata (da ne bude numerus clausus) nego i institucijom universitetskih (nastavničkih) pripravnika, dakako bez asikuracije na katedru, već pustiti maha slobodnoj utakmici putem privatnih docentura i asistentskog »novicijata«.

Ovom prigodom nadovezuje se još i problem, da li je u interesu naše prosvjetne politike oportuno uopće carinjenje stranih učila i naučnih knjiga i ne bi li bilo u interesu naše nacionalne kulture udariti hiljadama % carine na pr. silni import njemačkih funtromana i »magazina« i slične »vedre lektire« za koje u zapadnim krajevima postoje naročite publike čitalaca,

koji su dašto sa svim nezadovoljni što se kod nas producira i što postojimo ovako kakvi smo. A sličan postupak su, dakako, zaslužili i domaći istočni nakladnici »dinarske« literature.

U trajnim diskusijama što se danas vode u svjetskoj publicistici o prenatrpanosti visokih škola padalo je mnogo predloga i o izvjesnim zaštitnim mjerama. Među ostalima javio se zanimljiv predlog koji zagovara selekcioniranje studenata na taj način, što bi kandidati specijalnih struka prije universiteta trebali proći ozbiljnu kušnju najprimitivnije stručne prakse a da se vidi, ima li u njih »dara Božjeg« za poziv: u tehničkim visokim školama na pr. svoje vrste laborantsko poslovanje, šegrtovanje u radionicama; za juriste ćatinski (pisarski) posao u kancelarijama; za filosofe pokus, imaju li talenta za predavanje i ophođenje s mlađima, jesu li, štono riječ, rođeni pedagozi itd., itd., a onda istom da nadobudni studenti budu pripuštani na teoretske studije t. j. na universitete. Mislim da su studenti filosofije prije rata u Ugarskoj, čini se III. godine, isto bili upućivani na praktično hospitovanje u srednje škole širom zemlje. Thema, uostalom, probandum, no vrlo privlačiva i s velikim izgledima na korist, slično nešto kao s prethodnom praksom farmaceuta.

Još od prvih vremena, kad je u početku prošlog stoljeća formiran u Srednjoj Evropi prosječan tip universiteta koji je i kod nas udomaćen, nužno se kombinovalo i vraćanje na izvjesne dobre sredovječnne baze. Schleiermacher je u svojima »Gelegentliche Gedanken über Universitäten im deutschen Sinn« (1806. ed. »Philosophische Bibliothek« Bd. 120. p. 120) predstavljao sebi tri prosvjetna »stupnja« miješajući universitete i akademije: školu kao 1. stupanj s naučnicima; 2. stupanj universitet: majstori (magistri) s kalfama nauke; 3. stupanj: akademija, magistri (majstori) među sobom.

U sadašnjem stoljeću, osobito u prvim godinama iza rata, u eri »samoopredijeljivanja« predlagane su reforme u tom smislu, da bi universitet i opet postao u pravom smislu riječi universitas magistrorum et scholarium tako, da bi učešće u uni-

versitetskoj vlasti zadobili više nego prije i vanredni profesori i docenti, ali i sami studenti sve do senatske institucije, počevši od institutskih (seminarskih) »odbora« sve do habilitacionih i promocionih, ukratko se snovalo o nekom »sovjetiziranju« universiteta. Polazna je točka bilo pitanje: kako to, da stariji studenti i docenti, kojima država priznaje aktivna politička prava, nijesu »punoljetni« i u universitetskom životu?! I prema tome, tim je reformistima bilo simpatično, da i studenti i pomoćno osoblje universiteta postane aktivan izbornik universitetskih funkcionara, pa da, suviše, sudjeluje i u upravi.

Kod nas postoji niz jednako akutnih problema, ali su i više ili manje identični sa pitanjima u drugom svijetu, samo što ih mali narod bez vanjske ekspanzije teže osjeća i što nije bilo u nas iz patrijarhalnosti postupnog razvoja, a ne nosimo u sebi sve kvalitete za takve skokove koji su učinjeni iz puke mode. Preko 3000 studentkinja nalazi se danas na universitetima Jugoslavije, i to je također jedan problem. Dok je broj studentkinja u sva tri universiteta prijašnjih godina iznosio 17—18%, to se sada, što dalje, razabira još abnormalniji progres. U Zagrebu je na pr. ovog zimskog semestra 1932./1933. bilo upisano ženskinja

u filosofskom fakultetu	691	naprama	603	muških	=	1294
u pravničkom fakultetu	141 (!)	„	1211	„	=	1352
u medicinskom fakultetu	90	„	407	„	=	497
u veterinarskom fakultetu	2 (!)	„	434	„	=	436
u tehničkom fakultetu	41 (!)	„	626	„	=	667
u poljoprivredno-šumarskom fak.	19 (!)	„	376	„	=	395

U Beogradu*) je još veći broj ženskih studenata, a i u Ljubljani naglo raste, dok je i »amerikanizacija« srednjeg školstva već započela.

*) U beogradskom universitetu naplaćeno je u ovom zimskom semestru 1932./1933. Din 3,200.000 školarine, u zagrebačkom Din 1,015.087, u ljubljanskom Din 275.695.

Sam zagrebački universitet broji ovog semestra ukupno 4853 studenta (-kinje), a beogradski 7850, pa ljubljanski universitet konačno 1791 studenta (među njima 288 studetkinja). Prema prošloj godini, i ako je sada uvedena školarina, broj se ni izdaleka nije mnogo smanjio, a jednako je tako i u srednjim školama. To usred krize pa te užasno visoke cifre studenata i učenika tjeskobne su u našem narodu sa toliko analfabeta. No ima još jedna tugaljiva stvar preko koje prelaze braniči sadašnjega stanja: dok ovako katastrofalno raste broj studenata i učenika mi nijesmo u mogućnosti (kad bi to bilo i normalno) da srazmjerno povećavamo broj nastavnika i učevnih sredstava (zgrade i učila).

Mnogo je kod nas u posljednje vrijeme raspravljano o suvišno velikom broju srednjih škola i da one oteščavaju prikladno rješenje universitetskog problema. Jedna je statistika istaknula nonsens koji kod nas postoji. Dok utilitaristički program modernog školskog sistema traži da škola posluži narodnoj privredi, dotle je kod nas konstatovano stvari, koje zbunjuju. U prvih 12 godina Jugoslavije prošlo je, naime, kroz gimnaziju preko 600.000 učenika, a kroz stručne škole samo 80.000! To je kobna pojava u narodu, u kojemu seljak čezne da bude »odadžija« i pored dovoljno svoje zemlje za razliku na pr. od Čeha koji se sa maturom vraća plugu i motici. Naša vojska neuposlenih akademskih proletera svakim danom postaje sve veća opasnost kao skroz negativan privredni faktor, prijeteći najopasnijim parasitstvom a potom destrukcijom. Malo je kod nas petlje, da se dovikne na adresu umišljenih interesa mnoge i mnoge opapučene selendre i palanke koja sebe izgrizava, da im valja najprije pregnuti i zaslužiti gimnaziju. Trebalo bi samo malo ilustrovati, što takvi naši »gradovi« pružaju za zgradu svojoj gimnaziji, što za stanove nastavnicima, a najviše siromašnim đacima. Kako su često prebijedne »kulturne sredine« za koje se vehementno urgira postojanje gimnazija! Valjalo bi samo iznijeti činjenice, kako u tim mjestima nema ni knjižare,

a kamo li neke frekventirane narodne knjižnice i čitaonice, da se ne govori o civilizovanim stanovima, higijenskim zahodima (nužnicima), potrebnim kanalima i urednim pločnicima. Od osnovnih i građanskih škola treba poći, dići varošicu na civilizovani niveau, pa zaslužiti kao dobitak gimnaziju u kulturnom natjecanju sa susjednim gradićima. Ali naša malovaroška preuzetnost ne poznaje granica. Nedavno je jedna takva varošica putem novina tražila gimnaziju i motivirala taj svoj zahtjev — potrebom turizma!

Suzbijanje naleta u visoke škole doduše je dvosjekli mač. I pooštrenje ispita, strožije mjerilo ocjenjivanja, školarina, različne pristojbe i sl. uvijek će pogađati ekonomski slabije i to toliko, da se svi ni iz daleka ne će moći napregnuti i uneke bar pokročiti za ekonomski osiguranijima. Nego ta opasnost socijalne nepravde partija je za sebe, a prekobrojnost naših »gospodskih« škola opet za se. Ono, što je trebalo učiniti odmah u početku stvaranja ove naše države, učinjeno je istom prošle godine. Dakako da u ova ekonomski teška vremena uvođenje školarine nije, shvatljivo, moglo naići na razuman prijem, a niti je u brzini posla normiranje glatko sprovedeno.*) Siromašni a daroviti i marljivi treba da su oprošteni školarine, a siromašni jednako kao i bogati netalentovani i nemarni studenti treba da budu onemogućeni. Za vrijedne đake svaki stipendij značiće blagosloveno kamaćenje narodnog kapitala.

*) Središnje Društvo Studenata koje se u Ljubljani naziva »Zveza slušateljev Aleksandrove univerze v Ljubljani« nedavno je prosvjedovala protiv školarine uopće te tražila ukidanje ili bar izmjenu. No školarinu se plaća svagdje! »Zveza« kaže, da onaj koji kod nas ima godišnji dohodak 15.612 Din plaća 500 Din t. j. 167%, a onaj koji ima dohodak 126.001 Din plaća 1400 Din t. j. 11,67% t. j. za 156,23 % manje od onoga koji ima 15.612 Din. — Potrebne korekture u prilog siromašnih dakako da će vlasti izvršiti, jer je prešni plan finansijskog saniranja sa školarinom tražio da se vidi prve godine efekt u praksi.

Po jednoj statistici postoji danas na svijetu oko 220 universiteta, od toga u Evropi 130, i to:

— u Njemačkoj 23
— u Francuskoj 20
— u Italiji 12
— u Velikoj Britaniji 12
— u Irskoj 3
— u Španiji 10
— u Švicarskoj 7
— u Austriji 4
— u Čehoslovačkoj 3
— u Poljskoj 5
— u Jugoslaviji 3
— u Grčkoj 2
— u Bugarskoj 1 itd.*)

Ovoj skici nedostaju samostalne visoke stručne škole s rangom universiteta.

Sad će moguće prijatelji prevelikog broja fakulteta kod nas početi svoje uobičajene uporedbe s gornjim brojevima i sa milijonima žitelja dotičnih država. Ali drugi kažu opet, da je to

*) Edicija »Die Universitätsideale der Kulturvölker« (ed. Schaizer und Hoffmann, Leipzig 1925., p. 63) kaže o smjernicama i idealima slovjenskih universiteta: »In all diesen (slawischen) Ländern betrachtet man die Universitäten als ehrwürdige Institute, welche die Vorbereitung der jungen Leute zum Dienst am Vaterland bezwecken, wobei es nicht nur auf Fachkenntnisse, sondern auch auf allgemeine Bildung und die Erringung einer h e i t e r e r L e b e n s a u f f a s s u n g a n k o m m t«. Da li je tu uvaženi leydenski (holandijski) profesor mislio na našu razvikanu melanholičnost ili na ozloglašeno navodno lakoumno posmatranje i svršavanje stvari, na tursku škulu »javašluk«, ili na nešto sasvim treće, to se ne može razabrati iz konteksta. Ali kao ideju humanosti ističe autor (prema jednom predavanju prof. Kuljbakina) ideju ćirilometodsku (jednakopravnost naroda) koju su predavali Mickiewicz, Krasinszki i Masaryk, kako autor dodaje.

uspoređivanje pretjerano i bez dovoljno premisa. Prije svega vele, da kod nas još ne postoji razrađena kulturna baza koja bi bila u skladu s tolikim brojem fakulteta i studenata; zatim, da je broj analfabeta i građanskih kulturnih ignoranata srazmjeran prema velikom broju studenata, a zapravo da bi velik broj studenata bio onda istom opravdan, kada bi bilo minimalno analfabeta i gospodskih kulturnih ignoranata. A konačno, od godišnjih 15.000 universitetskih studenata ne mogu svi naći državnu službu, kako s tom svrhom studiraju, jer je pusta samoobmama, koja prši u našem grandomanijskom javnom naziranju kao da smo mi tobože bogata zemlja i bogat narod. Međutim, ako ćemo pravo, mi nijesmo ni jedno, ni drugo, a povrh toga smo i loši ekonomi i prilično polijeni. Pristaše ove druge teze ističu, da samo u našim primitivnim prilikama može demagogija puštati te slatke krilatice koje prianjaju danas a da za ono »sutra« nikoga nije briga. Zato i ova partija narodnog života traži i te kakav auktoritativan obračun kao i suzbijanje lakovjernih famâ, podjednako pak i presijecanje onoga što sada ne valja a što je ignorovanjem trpljeno i što je prešlo dopustive granice.

Oko 85 milijuna dinara osigurala je država u budgetu 1930./1931. za 3 naša universiteta naprama 1919./1920. kada je universitetski budget iznosio 225,829.697 dinara ili 0.639 cjelokupnog državnog budgeta. 1931./1932. universiteti (sa visokim školama imali su stavku Din 90,188,589, a 1932./1933. Din 77,979.741.

Ali svagdje je snizivano.

Evo i u predračunu, u osnovi čehoslovačkog budgeta za 1933. smanjena je stavka ministarstva prosvjete. 1932. bio je uzakonjen izdatak 1.014,199 čsl. K. Značajno je uza to, da se pod prihode ministarstva prosvjete prošle godine računalo prihod za koji se predmnijeva da će se 1933. uvećati t. j.

1932.	28,541.300	čsl. K.
1933.	28,707.000	„ „
višak dohodaka	165.000	„ „

Broj studenata u Čehoslovačkoj konstantno raste iz godine u godinu. 1931. bilo je u Čehoslovačkoj 32.178 studenata (a od toga isto horrendan broj ženskinja t. j. 4.242 studentkinje, ali ipak manji razmjerno prema Jugoslaviji, a to je vrlo karakteristično za čehoslovački instinkt održanja porodice, da samo 5% apsolviranih srednjoškolki ide na visoke nauke). Kad se poredi broj stanovništva i broj osnovnih i srednjih škola sve je normalnije. U Češkoj međutim je samo ca. 20% analfabeta, ali zato 18.157 posebnih + 17.000 općinskih biblioteka. U Jugoslaviji pak analfabetima i bibliotekama »ni broja se ne zna«, pa je samo simpatična akcija naših prosvjetnih vlasti posljednjeg vremena da se gradnja prosvjetne naše kuće svrne sa krova ponovo više temeljima. I ako u Čehoslovačkoj nije bila sprovođena redukcija fakulteta, opet valja potcrtati ogromnu štednju u universitetskom budgetu. U svom odstupnom govoru izjavio je prof. Pekař, rektor praškog Karlovog universiteta, da prvi puta otkad postoji taj universitet cijele prošle godine nije postavljen ni jedan novi profesor (tako da se promaknuća odvijaju samo posredstvom penzija i slučajeva smrti). No s druge strane postoji u Čehoslovačkoj već godinama racionalno smišljeni plan za izgradnju i adaptaciju potrebnih zgrada i učila, pa da se onda rješava personalno pitanje. Tako su u Čehoslovačkoj ostala nepopunjena 103 nastavnička mjesta na visokim školama (36 na njemačkim i 67 na čehoslovačkim), a uopće je sistemizovano 430 ordinarijata i 91 ekstraordinarijat. Sve je to vrlo instruktivno za one koji vole uspoređivati sa stranim svijetom. Poredbe su dobre, ali moraju biti i potpune. Zato je u ovakvim raspravama i te kako potrebno u prvom redu uspoređivati i opći broj stanovništva i broj analfabeta i visinu budgeta i raspoloženja seoskih i varoških općina prema kulturnim stvarima i mnogo toga što je s tim povezano, pa onda istom — suditi i osuđivati.

Najteži potresi universitetskog života poslije rata zbili su se u Njemačkoj. Uzroci su, dašto, u ratnom porazu Njemačke, u njenom permanentnom političko-socijalnom previranju iza

toga, u materijalnoj krizi, no i uza sve to potrebno je istaknuti, da su se dohoci jednog ordinariusa kretali uvijek u mjesečnom iznosu od 12—15.000 Din tako da se je čovjek nauke mogao bar nekako predavati svomu poslu. A takove su plaće uobičajene, uostalom, nešto više ili manje u dobrom dijelu ostale Evrope. No porazom wilhelminske Njemačke, to je nadalje značajno, detronizovan je, tako reći, i starinski profesor universiteta koji je većinu decenija XIX. stoljeća stojao na piedestalu i bio osoba povjerenja njemačkoga naroda. U parlamentima je iščeznuo i niko ga ne zove u »novotarije«, a prošlo je doba kad su Bismarcka profesori obasipali memorandumima kako treba postupiti u ovom, a kako u onom području života. Ali nije prepotencija izvjesnih izazvala udaljivanje cijele klase, uzrok je i u krizi intelektualizma iza rata uopće. Pokolebana je i vjera u nauku, jer na mnogo pitanja, koja formiraju naziranje na život, nauka nije odgovarala, pa je tu u reakciji masa postradalo i svećenstvo nauke. »Ljudima djela« postala je zazorna superiornost ljudi teorije. Ali ni kod nas nema više profesor universiteta ono znamenovanje, koje je još imao u predratnoj Srbiji a koje mu je u khuenovskoj Hrvatskoj u velike nedostajalo poradi načina kako je to, naime, postajao. Poslije rata negativno su kod publike djelovale polemike u javnosti bez mjere a zatim njihov facit pred civilnim sudovima od kojih je traženo da riješavaju stvari koje nijesu spadale pred njihov forum. Interesantno je, da su predstave široke publike pa i činovnika o universitetskom profesoru, začudo, i kod nas vezane s naopakom slikom kao da se radi o nekim sterilnim badavadžijama visokopoloženog ranga u činovničkoj hierarhiji, od čega se interesovani, dakako, nijesu imali prilike odbraniti, jer je to samo fama.

U Njemačkoj ima sada preko 60.000 apsolvenata visokih škola bez namještenja. U Beču opet oko 10.000. Tu godišnje izlazi 2.000 doktora. Dalje i dalje hiljade i hiljade svršavaju »bez nade«. Kažu, da je jedan tamošnji duhoviti profesor universiteta rekao za sveučilišnu slušaonicu, e da je to »čekaonica

za nezaposlene«. Nijemci se otimaju »Akademskom Samopomoći« s nadom u »Revanš« (kolonije i sl.). Dašto, mnogi apsolventi ističu, da je velik dio stradanja stvoren i poslijeratnim naletom silnog ženskinja u škole, a napose u muška zvanja. Tako reći već je izvojevana pobjeda u savremenoj Njemačkoj. Tu se vidi i pohlepna jagma za zvanjima koja daju vlast: uprava — policija, sud, zaposlivanje liječnicâ u vojnim jedinicama i sl. I pođe li tako dalje, računaju, da će se rečeni broj uskoro (oko 1934.) i potrostručiti. O čisto fabričkom pogonu mnoštva universiteta govori onda i strašna cifra od 7000 doktorskih disertacija godišnje u Njemačkoj.

Priopćujući zagrebačka »Hrvatska Straža« (V. br. 8. Juriš za titulama, Svi hoće nekakav »fakultetski rang«) vijesti kako na njemačkim sveučilištima postoji fabrikacija doktora a u Americi da je ustrojen već i doktorat tekstilnih »znanosti« kaže: »Nije nikakovo čudo, da ovakove vijesti uzrujavaju mnoge ljude, željne jeftinih titula, te se tako desilo, da su apsolventi trgovačkih akademija zatražili, da bez ikakove diferencijalne mature mogu nastaviti na visokoj ekonomskoj komercijalnoj školi i polagati doktorat (v. »Novosti« 9. X. 1932. str. 24. i »Jutarnji List« 30. X. 1932. str. 7.). Glavno je dakako kod toga, da taj doktorat bude po amerikanskom uzoru što jeftiniji. Samo nam jedno nije jasno: Zašto ti apsolventi trgovačkih akademija nijesu odmah rekli: »Mi želimo po mogućnosti što jeftiniji doktorat i zato neka se ukloni diferencijalna matura, nego su išli pisati nepotrebne čitulje . . .«

Slične pojave bilježe se već i u mnogo drugih država. U Rumunjskoj je vlada prof. Jorge projektovala da tome stane na put ponajprije smišljenom osnovom prvo o redukciji 30 (trideset) srednjih škola. A Poljska Republika, potresana rijetkom mnogobrojnošću političkih stranaka, koje se odrazuju i negativnom svojom stranom među universitetskom omladinom, sada je nedavno morala da zadre u život universiteta. U poljskom Sejmu (u Narodnoj Skupštini) podnesen je predlog zakona o

izmjenama u universitetskom zakonu, i to, da policija može uredovati na akademskom tlu, nadalje, da rektora može smijeniti ministarstvo prosvjete i da se zabrane sve političke organizacije među studentima.*) Magjarska je opet bila primorana da zbog velike potražnje inozemnih deviza privremeno ukine numerus clausus na universitetima (uperen uglavnom, istina, protiv prevelike najezde Židova). I u Austriji su bile nedavno planirane redukcije u području pojedinih universiteta, koji su dakako svaki bolje fundirani nego što je ikoji u Jugoslaviji, tako u gradačkom universitetu koji je osnovan 1586. i u insbruškom, koji je osnovan 1677. Svuda se osim toga opažaju previranja i reformističke tendencije i te današnje pojave u mnogom naliče svojim naprednim smjernicama na onu epohalnu fazu, kada se vršila preobrazba sredovječnog, sholastičkog universiteta u novovjeki, humanistički universitet, koji je, evo u mnogo čemu dotrajao, jer je produžio — i unatoč XIX. stoljeća — svoju strukturu iz najnegativnijih razdobljâ universitetske historije t. j. iz XVII. i XVIII. stoljeća. Danas se u izvjesnim partijama traži i obnova dobrih sredovječnih i humanističkih zasada, a tendira protiv amorfnih prilika i »slobode« koju su nekada inicirali barokni gospodičići sa sabljicom i romantičarski idealisti u XIX. stoljeću i stvorili danas već nemoguću atmosferu, koju je još moglo tolerirati »liberalno« i burševsko XIX. stoljeće u kojemu su naročitu draž »akademskog građanina« mogli osjetiti posebice purgerski sinovi. Njima je u uzlaženju u gospodstvo osobito moralo imponovati izvjesno zgubidanstvo, pretežno fingirani studij, gospodske manire u obrani svejednako ugrožene »časti«, parole »slobode učenja«, sredovječna »nepovredivost akademskog tla« a sve u doba kada je s druge strane propovjedana liberalna jednakopravnost, suviše onda kada je snovidjen i fantom jednakosti.

*) Općeno o universitetskoj reformi u Poljskoj pisao je 1932. Wl. Natanson u listu »Przegląd Współszesny«.

Ali je nastupila i potreba izvjesne reakcije protiv citadela pretjeranoga konservativizma i uvijek manje sretno interpretiranih regionalnosti. U tim mnogim tabu-institucijama vidi se kad i kad i totalno ignorovanje tolikih grana života i tendencijâ moderne kulture da se u takvom podršku ukazuju kao zaprašen luksus socijalnoj zajednici nikako na korist. Već prije rata vidimo na pr. u Njemačkoj početak toga razračunavanja Univ. prof. dr. M. Kemmerich (»Dinge die man nicht sagt«, članak: Fakultäten und Berufung, p. 88.) pisao je još 1910.: »... Auf Gelehrsamkeit allein kommt es nicht an. Ebenso wichtig sind Charaktere, und sie gerade werden verbannt. Dass die gerügten Misstände fortbestehen können, ist zum guten Teil Schuld der liberalen Partei. Sobald in den Landtagen Klagen gegen unsere Hochschulen erhoben werden, stösst die liberale Presse den Schreckensruf aus: »Die Freiheit der Forschung ist in Gefahr«.*) Pisac zatim malo dalje nastavlja i kaže, da upravo onaj ko voli universitete i ko želi da zadrže svoj historijski položaj, da se onaj mora boriti protiv ispada cehova (esnafa). Autor napominje, kako su universiteti prečesto zloupotrebljavali slobodu, koja im je bila davana, »der Staat hat zu häufig einen Weitblick bewiesen, der ihnen fehlte, als dass wir das ihnen eingeräumte Monopol ohne Kritik und Kontrolle einfach hinzunehmen gesonnen wären. Eine jede Institution ist nur solange existenzberechtigt, als sie den Bedürfnissen genügt. Das trifft aber auf unsere Hochschulen nur zum Teil noch zu«. I sad u decembru 1932. publikovani su isto pesimistički pogledi Dr. Dibeliusa, prof. univ. u Berlinu, koji se žali na srednju školu (Zubringeranstalt zur Universität), jer da propušta đake sa »minderwertige Vorbildung«, ali još je užasnije, što su oni i

*) Interesantno je kako se poradi kritike i reforama uvijek i svagdje u posljednje vrijeme uzrujavaju oni koji su podalje od universiteta. Oni, skroz nekompetentni, participiraju i glosiraju, ali im je tendencija providna. Predrasude, nerazumnost, grandomanija te arhaična sentimentalnost najčešće sprečavaju dobre namjere mjerodavnih državnih faktora.

povrh toga što se upišu u sveučilište »ohne ein stärkeres Interesse an den Dingen, die den Gegenstand der Universitätsarbeit bilden«. Historijska data, antička imena to su španska sela. Ali je katastrofalno što se mora reći: »Wir bekommen Studenten, die einfach nicht imstande sind, geistig mitzuarbeiten«, na pr. da samo reprodukuju misaonu strukturu jedne knjige od 300 strana, da se snađu u tuđoj naučnoj polemici, a sve to zato, jer im nedostaje sposobnost duševne koncentracije.

U mnogim evropskim državama poslije rata universiteti su nailazili na oštro negodovanje: u Njemačkoj zbog ultrakonservativizma i nacionalnog partikularizma, u Italiji zbog prianjanja uz ideje starog proigranog predfašističkog režima i sl. A uostalom, i u biću je tih stabilizovanih ustanova da ne lete u »reforme«, jer one su im ili heretički minirane, ili oktroisane odozgo. Nego nijesu samo đaci nišan negativne kritike, ima ih još odgovornijih.

Pišući ovo nehotice se ponovo sjećam jedne izvrsne opservacije dr. Maxa Kemmericha. On je u pomenutoj zbirci »Dinge die man nicht sagt« (München 1910.) u nekoliko navrata podvrgao oštroj kritici i nesavremenost sadašnjih naučnih akademija i naročito zastarjele metode universiteta koje u većini i u mnogim i mnogim predmetima ne daju ni izdaleka ono što bi bili dužni na osnovi skupocjene državne režije. Takvi besmrtnici i magistri, zavijeni u plašteve neprikosnovenosti, decenijima glođu i dembelišu, ali ipak rade nešto: oni naime budno paze na neprijatelja. Stražarenje je izvrsno organizovano, neprijatelja tuku zbijenim silama gdje stignu, preventivne su mjere predostrožne protiv »nezvanih« i taktički se razapinju poput zaštitnih mreža, i to je uglavnom i sav konsum energije. Ko hoće »uzići«, mora dugo šegrtovati. Nego sve to ne zna i zapravo u to autorov mladi prijatelj Hugo ne zalazi. On je brucoš, universalistički nastrojen, on »naivno« ne zna, da je universitet zbor suhih »specijalista«, kojima dekorum sve više i više brani da išta drugo valjano znaju osim »specijalne struke«. Jer, to bi bio već

diletantizam, a mogli bi biti proglašeni i »feuilletonistima«, pokažu li samo nešto duha. Hugo je međutim željan nauke, srkao bi je na škafove, pa to i pokušava. U obilju primjera, koji prelaze okvir ove ilustracije, autor gleda kako se Hugo uvodi u universitetske misterije.

Hugo je u prvom redu odabrao opću povijest, ali je već u prvoj predpostavci pogriješio, nadajući se, da će to biti zapravo opća historija kulture. On je računao da će mu biti prikazivan organski slijed epoha, no može da upiše samo dva kolegija: »Die europäische Geschichte zur Zeit Kaiser Ferdinands I.« i »Geschichte Lippes von den ältesten Zeiten bis zur Reformation«. I što sluša Hugo? Izvore, »literaturu«, te per longum et latum, da li je Ferdinand u duši bio ili nije bio sklon reformaciji i je li bitka u teutoburškoj šumi doista bila ondje gdje je sada spomenik, ili nije bila. Profesor se sav zadahtao, zagrijao za političke i diplomatske šahovske poteze aktera tih historija. Svaki takav projekt, počevši od koncepta nekog akta, u tančine je prognječen. O kulturi toga razdoblja samo indirektno i usput, ako je uopće i pala koja stvarna riječ o tomu. Zato je Hugo ipak nešto naučio. On je započeo pojimati, što je znanost. Razabrao je kako se konstatuje, da »prava nauka« nema posla s universalnošću, sa sintezom. Samo diletanti pitaju više nego što je u kritički ediranim kodeksima. Pa, uostalom, da su ljudi i prije jeli i pili, to je bar jasno. A pravna istorija spada u juridički fakultet, povijest ćudoređa u folklor, problemi etički u sferu teologije, izumi i obreti u prirodne nauke, skice o duševnom životu nekoga razdoblja u povijesti književnosti ili filosofije. Prava pak naučna historija može se baviti samo velikim ljudima, njihovim djelima, konceptima njihovih sastavaka i sastavcima samim, genealogijom i sl. Obraćati se interesom onoj malo sačuvanoj građi o puku, o malom čovjeku, eh to bi bilo već politiziranje, a ono ne spada na universitet. Vidio je Hugo, da ga historija zapravo i nije zanimala te se priklonio studiju literature. U Redu predavanja naišao je na objavljen kolegij o

Hiljadu i jednoj noći. To će biti krasno, misli on, saznaće iz znalačkih usta sve što je moguće znati o kulturi Orijenta na ogledima jednog od najvećih spomenika istočnjačke književnosti, koji mu je dosad bio poznat samo u izboru za djecu. Međutim sada će biti uveden u znanje o orijentalnom kulturnom krugu, upoznaće raznolične narode, ćudoređe, ideologiju, uopće sav milieu. I dođe veliki dan. Profesor uđe pozdravljen struganjem cipela o pod te zasjedne katedru i započe: »Zbirka poznata pod imenom Tisuću i jedne noći čini se, da je bila u osnovi poznata Arapima u IX. stoljeću, a mogla bi se svoditi na stariju jednu persijsku zbirku. Sadašnji je oblik porijetlom iz Egipta, i to iz XV. stoljeća. Sačuvani su do danas ovi rukopisi (i sad slijedi nabrajanje svih tih rukopisa). Evropa se upoznala s tom formom zbirke istom onda kada je Galland u Parizu 1704. do 1717. publikovao izdanje u 12 tomova pod naslovom »Les mille et une nuits«. No to izdanje nije bez pogrješaka. Nas sada ovdje najviše zanimaju rukopisi na osnovi kojih je to izdanje sastavljeno. Prof. Meier misli da je glavna podloga bio codex X, no kol. Müller misli, i to iz vrlo važnih razloga i sa jakim argumentima, da je to bio kodex Y. Nego, gospodo, čini se, da su obojica učenih mojih kolega u zabludi. Prema mojim vlastim istraživanjima postoji i grupa rukopisa koju bismo mogli nazvati Z. Ova grupa Z, kako ćemo to vidjeti kasnije u pojedinostima, dopušta nam da po njenim nesumnjivim značajkama zaključimo, da je ona zapravo starija i da je ona predležala Gallandu. Ali, gospodo, ona nije i najstarija, nego je to samo kasnija redakcija jednoga pratipa, koji je, međutim Gallandu ostao nepoznat. Meni je, gospodo, međutim pala sreća u dio te sam bio sretni obretnik za vrijeme mojih putovanja po Istoku te sam taj pratip otkrio u fragmentima. I sada vidite, jednu od ovih bližih grupa rukopisa Lehmann je uzeo za podlogu svojega izdanja Ali to izdanje ipak ne odgovara svim zahtjevima znanstvene kritike, i da nije doraslo imenu naučne edicije vidi se, gospodo, iz slijedećih (značajki. Zvoni!) Gospodo, mi ćemo

se narednih sati pozabaviti nastavkom nabranjanja i kritikom pojedinih edicija i prevodima. Mislim, da ću moći do Božića progovoriti nešto i o komentarima, a nadam se, da ću u novoj godini moći s Vama pristupiti kritici teksta, i to Prve noći. Lektiru ostalih »noći« moram, međutim, iz nedostatka vremena da prepustim Vašoj privatnoj diligenciji«. Hugo je i opet bio utučen, ali je spoznao, da je bio i opet naivan, jer je i opet smetnuo s uma, što je to znanost. Kako je samo mogao i pomisliti, da je sadržaj nekog djela glavno, a podrediti ono bitno: edicije, komentare, godine izdanja, glose, pa naročito variante, a zatim mjesta izdanja, formate, štamparske 'pogrješke, manuskripte, uveze, itd., itd.! I Hugo je počeo razabirati, u čemu se zapravo sastoji znanost, naučan rad, strogo na gornje ograničen, specialan, ne universalan i sintetičan. Pa mu svanjivalo. Slično Kemmerich opisuje i daljnji slučaj o kolegiju »Walther von der Vogelweide« prof. Xhubera. Ne da bi Kemmerich prezreo sve ono što kao »važno« potrate universitetski profesori u svojim predavanjima, jer i on je strukom historik, pa i profesor universiteta u Münchenu, nije dakle »laik« »diletant« i »feuilletonist«, ali se zgrozio nad načinom rada i serviranjem nauke u universitetskoj predavaonici. Pa i ako nije nigdje istupio formalnim predlogom kako bi trebalo udesiti universitetsku nastavu, iz svih njegovih satiričkih slika jasno proizlazi da je pristaša onih reforama koje na pr. u akademskoj nastavi historije i praktički proveo Karl Lamprecht. Kemmerich je istupio protiv nadriučenosti, protiv specializovanja ad absurdum u poslu proučavanja, protiv ukočenog mandarinstva. On je eto još prije ustao protiv tog tipa njemačke nauke koji je služio u izvjesnim dozama i kao eksport a koji je tip još gdje i gdje florira, i to vrlo bujno.*)

*) Dieses Wühlen in Nichtigkeiten, dieses Sichdenkopfzerbrechen über Dinge, die jedem andern volkommen gleichzeitig sind, dieses Aufstellen von Fragen, nicht etwa um die Wissenschaft zu fördern, sondern um eine Dissertation, eine Habilitationsschrift in die Welt setzen zu können, alles das, typisch für den deutschen Gelehrten, hat die verhäng-

Nedavno je u istom duhu napisao i Arnošt Kraus duhovitu kozeriju (»Ein Zauberbuch«, Dichtung und Welt. Nr. 42. Beilage zur »Prager Presse« 1931.)

Ali osim universiteta ima još prosvjetnih foruma na svijetu. U mnogim takvim prosvjetnim institucijama konačno će otvoriti i vrata i prozore.*) Ne imadnu li snage i volje oni iznutra, dr-

nisvollen Folgen, den Horizont zu verengen, den gesunden Menschenverstand einzubüssen, geistigen Hochmut zu züchten... Der Zünftler kümmert sich nur um sein Gebiet, um drei Jahre im Leben eines Mannes, alles andere ist ihm ganz gleichgültig, und seine Kenntnis davon genügt nur, um es geringschätzig abzulehnen. Durch diese unbeschränkte Herrschaft, wenn auch über ein Reich, gegen das Montenegro gigantisch genannt werden müsste, wird ein Hochmut in diesen Herren erweckt, der genau im umgekehrten Verhältnis zu ihrem Wissen und Können steht. Man trifft fast so selten... »ein Gelehrter, aber doch ganz gebildet«. ... Dieser Hochmut, diese Arroganz, mit der alles abgelehnt wird, wovon man nichts versteht, — und das ist erschrekend viel! — züchtet ein Pharisäertum, wie es neben dem Mucker und Hetzkaplan nur die Zunft ziert. Statt die Kreise immer weiter zu ziehen, statt zu versuchen, Geschichte mit Kunsgeschichte, diese mit Rechtsgeschichte, Philosophie, Geographie, Anthropologie, Naturwissenschaften und so fort zu verbinden und auch in seinem Geiste die Einheit zu suchen, die die Dinge in Wahrheit bilden, geht der Zünftler immer rückwärts... Je begrenzter, je beschränkter, desto besser, je detaillierter, desto wissenschaftlicher. Je dicker der Band, desto höher der Respekt vor dem Verfasser! Dass die Wissenschaft eine Einheit bildet, die nur aus Zweckmässigkeitsgründen in zahlreiche Disziplinen zerlegt wird, dass hat man völlig vergessen... Stickluft liegt in den Hörsalen unserer Universitäten, die grosse Linie ist völlig verloren gegangen... (Dr. M. Kemmerich, Dinge die man nicht sagt, p. 57.—61.)

*) Jeder, siehst du ihn einzeln, ist leidlich klug und verständig, Sind sie in corpore, gleich wird dir ein Dummkopf daraus. Schiller.

Vrlo je značajno u vezi s ovim distihom, kako su Nijemci pomoću ovog distiha i prije i poslije Rata navraćali svoje razračunavanje s mnogim korporacijama prema klasičnoj tezi svog velikog pjesnika, koji je ujedno jedno vrijeme bio profesor historije u Universitetu u Jeni.

žave su pozvane da to učine same. I one će to učiniti. Ne zbog onih unutra nego poradi narodâ. Prosvjetne se institucije moraju naime čuvati ne samo od učmalosti, pljesnivosti, dašto i od dilentatizma, nego i od mumificiranja i talmi-nauke. Nauka je napokon »od ovoga svijeta« i ne može da važi kao neki čardak ni na nebu ni na zemlji. Izdovoljavanje lično, asocijalno, gdje i gdje i po shvaćanju većine savremenika antinacionalno, nigdje se nije vršilo trajno u režiji državâ. Što se pak opet tiče samih universiteta, stoji ono, što je ministar dr. Beneš rekao u juliju prošle godine na međunarodnom studentskom kongresu u Brnu: »Ako će universiteti da ispune svoju misiju, moraće da korak podrže sa sve većom kompliciranošću i sve većim političkim i ekonomskim problemima; universiteti moraju da prodru u život. Oni se ne smiju zakukuljiti od pravog života, ograditi se od njega. Treba da za nj pokažu revno interesovanje, za aktualne socijalne probleme, a ne smiju da oči zatvaraju pred socijalnim zlom pa izbjegavati diskusiju«.

Širom svijeta državne su se vlasti sada jače nego ikada zainteresovale problemom universiteta: ove autonomne ustanove i u mnogim državama svojim autonomijama u stanju su i gdje i gdje djeluju doista destruktivno. Ugroženi izvjesni režimi rezonuju, da im ne može biti svejedno, što i kako se barata pod zaštitom autonomije u najvišim prosvjetnim ustanovama u vrijeme kada se u poslijeratnom staloživanju teškom mukom uzdiže princip pokolebanog auktoriteta državnih vlasti. Pogotovo i zato ne, što se izvjesne defetističke sile trajno podmlađuju: nepotizmom i klikaštvom. Uopće se posvuda vidi tendenciju, da prosvjetne ustanove bez razlike ne budu više sinekure, intaktne ad infinitum u svem. Teško stečeni narodni kapital mora da bude racionalno iskorišćavan a da »veze«, svojte, kumstva, prijateljstva ne budu motivi plasiranja nepodesnih ličnosti, dok se sposobniji bez tih i takovih uvjeta zapostavljaju za uvijek, suviše im se ospori i trajno onemogući samo »pravo na rad«, dakako na vrlo rafiniran način pod širokim plaštem samoopredjelenja.

U tome se, otprilike, sastoje različna negodovanja koja se otprije rata danas još upravljaju na adresu autonomno upravljanih različnih savremenih visokih škola. I malo po malo sazrijeva mišljenje da universitas i ako ratione antiquitatis reventer habita treba ipak reforama i modernizovanja.

Učestali nemiri na bečkom universitetu na sramotu njegovu i na zgražanje cijelog kulturnog svijeta primorali su universitetske vlasti da zavedu — »akademsku legiju« ne za borbu protiv neprijatelja domovine kao ono 1848. nego protiv onih divljaka koji pretenduju na naslov »kolega« i koji su pomutnjom upisani u instituciju koja se zove universitet. Zabranjeno je nošenje znački i stranačkih uniformi.

Takve su dakle mjere protiv divljačkog, fizičkog razračunavanja, pa šta još da se kaže, kad se u universitete uvlače već i takovi vandalistički individui koji u hramu nauke zbog stvari neuniversitetskih smognu kuraže razbijati i uništavati imovinu svoga kulturnog zavoda, učila, pokućtvo, biblioteke... Cui bono? Upravo taj i takav dosad nevidjen način revoltiranja gdje kojih dijelova akademske omladine zabrinuo je danas kulturne faktore, naročito nastavnike. Vidi se trag jednog očitog kulturnog regresa, promišljenih anarhičkih tendencija, svijesno traženje barbarizovanja, ako ta oskvrnjivanja hrama nauke nijesu u najboljem slučaju slučaj razuzdanih razmaženjaka koji u nastupu bijesa kidaju i trgaju svoje »igračke«. I zato danas u Španiji, Njemačkoj, Poljskoj, Austriji itd. i same universitetske vlasti apeluju na državnu intervenciju. Ko može svojom pasivnošću da prima odgovornost za poremećaje koje iz neuniversitetskih motiva unose u i onako prekidani rad universiteta neodgovorni elementi?! Samo bi djeca i nedorasla čeljad bez savjesti mogla kliktati što i opet — »nema škole«. I kako bolesti potrebuju liječenja, tako i zaraze pogotovo trebaju i preventivnih i zaštitnih mjera. A universiteti su blago narodnih kultura i ni pod koju cijenu ne smiju biti profanirani. Oni stoje i padaju sa t. zv. aristopedijom kako je prikladno rečeno u jednoj prigodnoj

polemici. I kad su već dulje vremena i naši domaći universiteti izvrgnuti raznolikoj javnoj i privatnoj kritici treba povodom toga osvrnuti se na nekoliko pojava.

U specijalnoj debati koja je vođena u našem senatu o budgetu ministarstva prosvjete 21. III. 1932. izvolio je jedan senator podvući, da nije ekonomično, što universitetski nastavnici i studenti navodno rade samo 6 mjeseci godišnje. Ali to ne stoji, tu je po srijedi samo očita neupućenost u stvar, jer je »rad« shvaćen samo po predavanjima i vježbama a ignorovana je priprava za taj posao i kod studenata vrijeme individualnog privatnog studiranja. Šteta je, što nazočni bivši kolege nijesu izlaganje sveli na pravu mjeru i nadopunili tu inače korisnu kritiku. Jer, ne može se istina poreći, bivalo je, da na izvjesnim fakultetima nije započimao rad polovinom oktobra, nego po starom ususu, kad je koji nastavnik najavio i da božićni i uskrsni (i opet po prijašnjem ususu) samovoljni djački raspusti nijesu sprečavani na pr. uskraćivanjem potpisa u indeksu. Ali, to su »tradicije« koje niko dosad nije mogao iskorjeniti, a da ne dođe u sukob sa studentima, niti je to pitanje dosad pokretano, a bivali su i ispiti. A onda, još i danas nije provedena unifikacija rada paralelnih fakulteta, pa te razlike od par dana ovdje i ondje ne mogu igrati neku ulogu. Mnogo je važnije ono o stvarnom radu i neradu na universitetima, jer se to ipak ne može taksirati minucioznim zbrojem održanih t. zv. javnih predavanja. Ali ima i drukčijih mišljenja te je m. o. možda i utješljivo što se uopće kod nas u javnosti sada pretresaju problemi universiteta (bilo to zasad i negativno, glavno da ne bude indiferentizma, dok će se neispravna naziranja već moći korigovati).

I beogradska »Pravda« imala je nedavno prilike (6. XI. 1932.) da povodom debate »Je li opterećena nastava u srednjoj školi« pogleda i universitet: »... Ja neću nikoga da vređam — veli autor članka — i ponižavam, ali ja smelo tvrdim da naši univerziteti ne daju onu spremu svojim učenicima, koja bi im sutra mogla biti dobra osnova za njihov nastavnički rad u srednjoj

školi. Ovo je pitanje suviše krupno i važno da bi se u dve-tri napomene moglo raspraviti. Ali moram reći, ma kako da je to žalosna činjenica, da niz naših profesora zloupotrebljava univerzitetsku autonomiju i — ne radi ništa, ili ne radi ni izdaleka, koliko je potrebno da se učenici kako valja spreme. Kad se posle onih nereda prošle godine na universitetu istaklo pitanje, da li da se učenicima prizna letnji semestar ili ne, u (universitetskom!) Senatu su bila najviše protivna priznanju izvesna gospoda iz Filozofskog Fakulteta, s obrazloženjem, da nije ozbiljno rađeno i da zato semestar ne treba priznati«. Autor članka nato zamjera universitetskim profesorima što se primaju komisija koje im, uostalom, povjerava ministarstvo prosvjete pa nastavlja onda potkrepljivanje svog tvrđenja jednim primjerom: »Profesor . . . u nas, tako reći otkako ga ja poznajem (od pre skoro 30 godina) ne radi lično nikada na praktičnim časovima, koje objavljuje kao svoje časove u pregledu predavanja. Tu dužnost vrše asistenti, a gospodin ili navrati ili uopšte ne navrati na te časove, koje je proglasio kao svoje. Čujem da ovaj profesor ima više takvih drugova u ovoj raboti .'. .« U partiji u kojoj auktor zamjera universitetskim profesorima, što mnogi pišu srednjoškolske udžbenike a da uopće nemaju ni truna srednjoškolske nastavničke prakse kaže kako je opet jedan drugi profesor jednog drugog predmeta otpočeo da piše za srednju školu »a nije stigao za skoro 30 godina svoga naučnoga i nastavničkoga rada isključivo na universitetu da napiše kakav-takav udžbenik za svoje učenike na univerzitetu? Ja se nadam — veli pisac članka g. dr. Momčilo Ivanić — da ću uskoro biti u stanju da podrobnije izložim ovu trgovinu niza naših profesora univerziteta s pisanjem udžbenika za srednju školu, dokle ista gospoda nikako ne stižu da dadu udžbenik za svoj predmet na univerzitetu . . .«

Navale na universitete bivaju, dakle, u novije doba sve češće. M. o. tako je i nedavno i tjednik »Narodno Blagostanje« donio ove retke: »Jedna je velika nevolja na beogradskom univerzitetu da ima samo neznatan broj predmeta za koje postoje

udžbenici. Tako na jednom fakultetu gdje ima oko 60 predmeta postoji svega 5 do 6 udžbenika, a ni ostali fakulteti ne stoje u tom pogledu mnogo bolje. A međutim bez udžbenika ne može biti solidne i dobre univerzitetske naobrazbe. Ima profesora, koji su protiv udžbenika. Mi mislimo, da ti profesori ne će da izdadu udžbenike, jer ne žele da dadu crno na belom, ili su suvišno komotni, jer ne žele pisati udžbenike«.

Taj povik za »udžbenicima« ima svoju osnovu u tome, što se naši studenti rijetko valjano služe još kojim stranim jezikom osim materinjim. Po njima bi se universitetski studij mogao sastojati samo iz učenja »tabaka« (skripata) i mogla bi prosperirati samo neka balkanologija, jer su rasprave u njoj pisane dobrim dijelom na našem jeziku, ali samo dijelom. A uzrok je tomu što se u srednjim školama strani jezici ne uče da se nauči i govoriti . . . Uče se, naime lekcije . . .

U ekskluzivno mjerodavnom upotrebljavanju većinom loše »uhvaćenih tabaka« (skripata) ima još dosta od sredovječnog principa iurare in verba magistri. Ne bi tu mnogo pomogli ni »udžbenici« koji bi se samo premetnuli u surogate tabaka (skripata) ali s negativnijim posljedicama. Jer dok savjesniji nastavnik »skripta« trajno prerađuje, nadopunja i akomodira stanju kritičke nauke, kod nas decenije i decenije ne bismo mogli imati nove naklade priručnika sve da bi i mnogi student u vrijeme svog studija kupio sebi udžbenik.

I izvrsno uređivane zagrebačke »Studentske Novine« zabavile su se ovim pitanjem već u svom 2. br. u članku »Naša znanstvena literatura«. Kaže taj list, da je žalosno što nemamo štampanih udžbenika. »Univerzitet, koji postoji već decenijima i koji će za izvjesno vrijeme slaviti svoju stogodišnjicu, nema svoje udžbenike i studenti, koji na toj univerzi slušaju predavanja, ako se žele pripremati za ispite, moraju se služiti stranom literaturom«. »Zalaze u biblioteku, traže pojedine knjige, koje ne dobiju . . . U velikoj većini dobivaju ili sasma zastarjela znanstvena djela . . . Naravno, da se onda nauči svega i sva-

čega ... a kada ipak nekome uspije da svrši univerzu, pa da se tako prošulja u život, onda je on inteligentni nemoćnik, koji tek nakon svršenih studija, kada se materijalno obezbijedi, imade prilike da si nabavlja skupe udžbenike i da se naobražava. Sreća je još, ako je svjestan toga, jer ako nije, onda ga se počne ubrajati medju naobražene ljude i bez naknadne naobrazbe«.

Perhoresciram termin »universitetski udžbenik«, jer to i previše potsjeća na »veliku školu« i Schillerova Brotstudenta, ali niko ne može nijekati potrebu znanstvenih priručnika za akademske slušače na srpskohrvatskom jeziku, koje bi trebalo da u prvom redu izdaje u svojoj nakladi ministarstvo prosvjete. No kako nijesu izišla ni državna izdanja srednjoškolskih udžbenika, malo je još izgleda za universitetske priručnike, budući da bi to bila najnerentabilnija naklada. Nego dođe li ipak do toga, trebalo bi udešavati kolektivne edicije stručnjaka sa svih univerziteta. Bilo bi onda interesantno ispitati, zašto između naših domaćih universiteta nema tijesnijih dodira i uzajamnog rada.*) Možda će biti i dublji razlozi nego što su samo krediti za putovanja i honorari, razlozi razilaženja u shvaćanju pojedinih osnovnih pitanja i sl. No upoznavanja su korisne stvari, koje pomiruju i zbližuju, a donose i samokritiku, veliku i kod nas poželjnu pojavu. Tom pasivnošću bi valjalo prestati a sa strane ministarstva prosvjete omogućiti ne samo povremenu izmjenu profesora između pojedinih universiteta nego pronaći način, da

*) Dr. Gjuro Šurmin, negdašnji prof. univ., objavio je 17. VI. 1930. u beogradskoj »Politici« *Jedno pitanje o visokim školama* a tiče se zamjene profesora na našim universitetima. Poticaj za tu raspravu dala mu je Čehoslovačka. — Pažnje je vrijedan i članak univ. prof. dr. Marka Kostrenčića u »Universitetskom Životu« (I. 1927. br.) Utakmica universitetâ, pa predstavlja međusobni snošaj kao — konkurenciju! — O stanju literature svih aktualnih pedagoških visokoškolskih problema pregledno referira članak univ. doc. dr. P. Slankamenca: Pedagogika na universitetu. (Glasnik Skopskog Naučnog Društva VII—VIII. Skoplje 1930.)

i studenti bar prvih semestara proborave i na jednom drugom od naših domaćih universiteta, a ne samo na »svom« u kojemu će uglavnom apsolvirati.*) Ovo i sve drugo tiče se, dakako, i pitanja novca.

To ne bi značilo »lutanje« nego mogućnost pravilnije orijentacije, potrebne u ozbiljnoj mjeri svakom našem akademski obrazovanom čovjeku. Nego ima jedno drugo neprijatno »lutanje« u universitetima. To je nesnalaženje novih studenata pri izboru struke. Tu odlučuju slučajnosti i kojekakve zgodice. Mlad kandidat nauke nije u mogućnosti da se razabere u obrisima pojedinih disciplina, da se prema njima razračuna, da vagne svoja nagnuća, da ispita svoj talent i mogućnost prosperiteta. A ipak je najvažnije da svak dođe na pravo mjesto. Nova Opšta uredba od 12. XII. 1931. samo je djelomično predvidjela tu potrebu i uočila dosadašnje negativne strane u toj partiji universitetskog života. Trebalo bi sustavnije precizirati propis o obaveznim kolokvijima za koji predmet. Pri općem, prekobrojnom naletu »numerus clausus «ne bi drukčije valjalo praktikovati nego svoje vrste prijamnim ispitom (pismenim i usmenim). Na što nam i cui bono uopće auditoriji u kojima tolik % slušača nije dorasao da prati predavanje?! Osim toga valjalo bi za svaku struku i predmete izraditi po vademekum (priručnik) za početnike. Morali bi pak postojati i praktični uredi, koji bi po uzoru stranih universiteta još o ferijama prije I. semestra davali pitanja na koja bi kandidat odgovarao i na osnovi tih odgovora dobivao bi savjet za upisivanje. Današnje praktikovanje »priznavanja« 2 ili više semestara i preveć je liberalno. No prvi

*) To bi dovelo do plemenite utakmice između naših universiteta. Prof. František Weyr dobro je napomenuo opisujući visoko školstvo u Brnu »dass nicht die Hochschule die Professoren, sondern die Professoren die Hochschule machen ... Es liegt daher gar nicht in der Macht von Regierungen und anderen Faktoren, aus der Hochschulen einer Stadt — in der Regel der Hauptstadt des Staates — sog. offizielle »Representativ-Hochschullen« zu machen, sondern dies hängt lediglich von der Mentalität der Professoren ab«.

korektiv naleta u universitete bili bi prijamni ispiti i ako dopuštam da to nije idealna mjera. Slobodan studij bio bi, dašto, najidealniji, universitet žarište selekcioniranih, ali naša praksa kazuje obratno i hitne su mjere potrebne, jer će se propusti i oklijevanje teško osvećivati.*)

Samo laik ili pak nedoučeni djak s ambicijama nedopustivog komoditeta može zahtijevati principijelno i na universitetu ograničen »udžbenik« koji »spasava«. Ali treba imati na umu, da nauka nije sistem ograničen već se svejednako obnavlja i unapređuje.

Prije desetak godina bilo je govora, da će »zajednička fakultetska vijeća zastupati prema sporazumnoj želji svih fakultetskih savjeta zajedničke interese svih ili posebne interese pojedinih fakulteta«, no do danas nigdje ništa nije manifestovano u tom smislu. Paralelni fakulteti naših universiteta morali bi se nadopunjavati.

U samom filosofskom fakultetu moraće se provesti revizija definicijâ: što je i što treba biti »katedra«, što »grana nauke« a što »predmet«.

De ritu et ceremoniis universitatis šute sve više ljetopisi. Bez forme, bez stila, »šalterski« se odvijaju funkcije: niti ima imatrikulacija, niti inauguracija, bijedna je forma examina, čudne promocije. Forme su, ukratko, zanemarene, što je također žalosno signum temporis odjeka i naše prijesne sredine.

Svoj odnos prema universitetu moraće napokon inicijativom ministarstva prosvjete točno i preciznije normirati muzeji, arhivi i slične institucije.

U vezi s općom reformom i ograničenjem krivo shvaćene akademske slobode valjaće propisati način nadzora o frekventaciji predavanja i o kontroli rada uopće, a isto tako pretresti i

*) O prenatrpanosti i o izvjesnoj konfuziji sa zahtjevima prema djaku napisao je dr. Vladimir Vranić vrlo dobar članak u »Jugoslavenskoj Njivi« (Zagreb 1921. str. 215. »Univerzitetski studij«.

pitanje obaveznih kolokvija ma da se sigurno može u tom posljednjem pravcu očekivati velik otpor. No samo rad, intenzivan rad saniraće neprilike.

Ne, ne bi trebalo silaziti u ovoj raspravi s akademskoga tla. Stvar je i preveć ozbiljna sa stanjem na našim visokim školama, jer ne postoji samo pitanje prekobrojnosti i nemogućnosti uposlenja svih apsolvenata. Ima jedna tužnija stvar. To je mali kapacitet slušača, nedostatna prednaobrazba za potpunu spremu. U nas, doduše, nije vršena anketa, kao što je sprovedena na pr. U Pragu, ali jedna ustanova nove Opšte uredbe od 12. XII. 1931. daje mogućnost našem universitetskom nastavniku da slušačima dijeli consilium abenndi. No kada Prag daje monstruozne slike o nedostatnoj prednaobrazbi, kakva bi istom izišla naša anketa! Uostalom već je Bernheim prije Rata pisao »über die unzulängliche Ausdrucksfähigkeit der Studierenden«, ali su praški »testovi« koje je dr. O. Matoušek u oktobru 1931. objavio u »Národní Listy« premašili. Radi se o brucošima koji su službeno, zapisnički utvrdili ove svoje teze: »Kairo je grad u Arabiji. Haag je ime jednog grada u Švicarskoj. Venizelos je estonski državnik. Caruso je bio najglasovitiji basista novoga vijeka. Ognjena Zemlja je u Africi. Marija Terezija vladala je u XIX. stoljeću. Delfin je neka riba. Isadora Duncan čuvena je pjesnikinja. Jetra su mišići na trbušnoj duplji. Sv. Jelena je otok ispred evropskog kopna. Barometar je sprava za mjerenje vlage u zraku«. Ko je bio Savonarola, Linne, Mommsen, Mendel, Rodin i Carnegie niko od upitanih nije ni slovom natuknuo. Tu pada zavjesa i skriva misterij »maturskih diploma«. Ali je kud i kamo važnije da se »specializiranjem« na universitetu mirno pređe preko tih redaka, ergo produži negativna strana života površnosti i netemeljitosti srednje škole. Ko se »posveti« historiji koriguje ono o Savonaroli, a ustraje u svojoj predodžbi o barometru i jetrima; ko priđe prirodnim naukama urazumi se te zna ko su bili Linné i Mendel, a o Mommsenu i Rodinu ima iste pojmove kao i o Mariji Tereziji i o Venizelosu. Bila bi nada

sve zahvalna stvar, kada bi i naši universitetski nastavnici kolektivno sabirali na svima universitetima građu ove vrste. Psihoanalitička publikacija toga materijala vjerovatno bi u dogledno vrijeme liječila.*)

Negativan duh iz nedostatka radne srednje škole donosi djak, lijen da misli, iz mnogih srednjih škola i na universitet. Mnogo je pasivan, pa i ako se odade nekm marljivošću izvjesnom svom poslu zapada u jednostranost te ne udara za vrijeme universitetskog studija osnove svojoj izgradnji potpuna čovjeka. U našem narodu slabo naučenom na rad smetala je i još će više smetati takva pasivnost. Što se osjeća kod studenata kao najglavniji nedostatak nije ni toliko manjak izvjesnog predznanja koliko je štetno, što u njih nema školovana duha za naučni rad.

Nešto što universitetima dotično fakultetima nedostaje to su ustanove za opću naobrazbu svih slušača ili grupirano tako, da svak imadne prilike uputiti se u ono bitno, glavno, što sačinjava pojam kulture. Ali XIX. stoljeće je svojim razvojem to presjeklo gomilajući specializiranja znanosti u neizmjernost. Nekada je filosofiji pripadala uloga da vrši tu misiju opće naobrazbe. Ali vezivanje specialnog t. zv. stručnog obrazovanja s pitanjem opće naobrazbe ne silazi s dnevnog reda. U srednjemu vijeku brinuo se za to artistički fakultet, u novom vijeku pala je ta uloga na gimnazije i pokazuje se kao katastrofalan nedostatak. Universitet u Göttingenu pokušao je u zimskom semestru 1921./1922. da pod naslovom »Allgemeine Bildung«

*) Kod nas je jedan sličan pokušaj učinio beogradski univ. prof. g. dr. Pavle Popović u »Universitetskom Životu« (I. 1927. Ispiti iz jugoslovenske književnosti). Šteta što je morao prestati izlaziti ovaj dobri, skromni časopis, štono ga je uređivao g. dr. I. Gjaja, prof. univ. u Beogradu. On je doduše sa vrlo idealističkog stajališta zastupao jedno ekskluzivno stajalište u ovim ovdje pretresanim pitanjima, kojemu se međutim protivi samo — sadašnja realnost, budgetni kapacitet, nemogućnost materijalnog izdržavanja, a osim toga nešto malo samo drukčijeg, danas mjerodavnog naziranja na sve te stvari.

doskoči tom nedostatku jednosatnim neobaveznim predavanjima »za sve slušače«, onako kao što su se visoke tehničke škole instinktivno brinule od svog početka za tu potrebu. Raspored je bio ovaj: I. *Weltanschaungsfragen.* 1. Das Wahrheitsproblem; 2. religiöse Weltanschaung; 3. das mathematisch-physikalische Weltbild; 4. das Weltbild des Biologen; 5. das historische Bewusstsein; 6. das Kulturproblem und Systeme der Weltanschauung. II. *Individuum und Gemeinschaft.* 1. Grundfragen der Ethik und Gesellschaftsleben; 2. Politik als Lehre von den wirkenden Kräften; 3. Sozialpolitik; 4. Allgemaine Rechtslehre; 5. Staat und Kirche; 6. Prinzipien der Wirtschaftslehre; 7. Technische Beherrschung der Natur; 8. Volksgesundheit und Erziehung; 9. Allgemeine Erziehungslehre; 10. Staatsbürgerliche Gegenwartsaufgaben. III. *Kultur des Ausdrucks.* 1. Das Problem der Form; 2. das künstlerische Erlebnis; 3. Kunst und Religion; 4. das Leben der Sprache; 5. Wesen des Humanismus; 6. Volkskunst; 7. Musikalische Erziehung; 8. Künstlerisches Sehen; 9. Vortragskunst; 10. Rhytmik und Gymnastik. — Iz ovog se programa sasvim jasno vidi, da bi zadaća pripadala filosofskom fakultetu, za svakog studenta otprilike 2 semestra, a odgovaralo bi to nekadašnjem baccalaurentu i tu bi takav »humanistički fakultet« bio predškola ne samo za »filosofa« nego i za medicinare i za juriste. Filosofi bi odatle crpli znanje pedagogijsko, medicinari opće naobrazbeno, a juristi političko, sociologijsko. Nekoji su pomišljali šta više, da bi takav »humanistički fakultet« poslužio ne samo kao veza između srednjoškolske naobrazbe i specijalnog stručnog fakultetskog studija, već još i kao sjemenište naučnih popularizatora u njihovom radu na sve češćim t. zv. narodnim universitetima (pučkim sveučilištima). Dakako, da bi današnji fakulteti takovu provedbu, koliko bi to naime do njih stojalo, a limine odbijali i zazirali od nje kao od revolucije.

I u predratnom Beču bilo je pokreta za reformom studentskog života. 1910. je izišao almanah »Vom Studium und vom Studenten« (Berlin, Verlag von Bruno Cassirer). U njemu se

kritikuje tada savremeni student i kaže da velegradski uličnjak znade više o stvarnom životu nego akademski građanin, a uzrok je, što je taj đak odrasao u takvoj srednjoj školi čija je namjera »das Leben zu vertuschen«. Osim pomenutog »humanističkog fakulteta« sa 2 semestra kao predstupnjem za sve fakultete trebali bi studenti svih fakulteta slušati bar svakog drugog semestra ex cathedra jedan kolegij o — sebi, o problemima studentskog života i universiteta uopće. Bilo bi iz toga mnogo poticaja i unapređenja. Pa i to nije novum, nego pojava već poznata u historiji universiteta osobito u vremenima kada su pretezale negativne strane. Tako je u XVII. stoljeću u Halle Christian Thomasius čitao kolegij »Vom elenden Zustand der Studenten«, a i kasnije se to praktikovalo pod imenom »hodogetike«.

Jedan vrlo značajan komparativni prilog našemu problemu sačinjava i rektorski govor univ. prof. dr. Hansa Benndorfa. I ako se u govoru u vidnoj mjeri podcrtavaju unitarističke njemačke tendencije, o samim universitetima ima i općih refleksija, pažnje vrijednih. (Ein Bayer, der lieber das Reich in Brüche gehen sieht, als dass seinem engeren Heimatlande das geringste an Vorrechten entzogen wird, ist als Partikularist verschrieen und wird als Schädling betrachtet.) Sa njemačkog i sa austrijskog stajališta žali, što državni njihovi faktori i javno mnijenje ne imaju danas ono gledanje na universitete kao što ga je na pr. imala Pruska u doba Befreiungskriege On misli, da su universiteti onakve ustanove koje ni u siromašnoj državi ne smiju biti smatrane kao skupe, suviše tvrdi kao da ni Austrija nema suviše universiteta brojno, ali je u brizi jednako poput svih njemačkih universitetskih profesora, koji su se bavili pitanjem: kuda vodi prenatrpanost studentima i neimaština sredstava?! Rektor Benndorf misli nadalje, da niko ne može pravo razumjeti, da ne bi išlo 1.1% državnog austrijskog budgeta (2 milijarde šilinga 1932.), koliko je namijenjeno universitetima, povećati na 2% pa spasiti universitete. (Austrija daje 55 milijuna šilinga u budgetu na prosvjetne svrhe, t. j. 2.8 cjelokupnog budgeta, a za

same visoke škole 22 milijuna.) Prognoza koju taj misaoni govor pruža vrlo je pesimistična. »Ich halte es für meine Pflicht, von dieser Stelle aus mit allem Nachdruck auf den Ernst der Lage hinzuweisen, in der sich gegenwärtig unsere Universitäten befinden. Es ist nicht übertrieben, wenn ich ausspreche, dass, wenn der gegenwärtige Zustand unserer Universitäten auch nur noch zehn Jahre hindurch anhält, diese *vollständig entwertet* sein und mindestens für ein Menschenalter als Stätten wissenschaftlicher Arbeit nicht mehr ernstlich in Betracht kommen werden«.*) No i srednje školstvo pa i apsolvirani akademičari kulturno su već degradovani, niveau je opao, a to se razabira i iz nedostatka rasuđivanja i plitkosti uopće, dok fraza i gesla caruju. A to, što se ne pomaže universitetu u dovoljnoj mjeri i shvati već katastrofalnu situaciju nijesu uzrok finansije nego je uzrok u tome, što se ne poznaje rentabilnu vrijednost tih visokih škola za državne interese. Krivi su i apsolventi dugog niza generacija, što se stvorilo naopako mišljenje u javnom mnijenju o universitetima. A naopako je opet naziranje mnogih universitetskih faktora, da nije potrebno obazirati se na javno mnijenje. Naprotiv, misli Benndorf, činioce državnog budgeta i te koliko impresionira javno mnijenje pa ga treba regulirati. Treba konačno i državne faktore razuvjeriti, da nije važnija školska zadaća universiteta od naučenjačke. I sada gradački rektor plastički crta jednu sliku koja se podudara i sa prednjim našim podacima: »Universitet je — prema prosječnoj općoj predodžbi — velika zgradurina. U njoj se predavanja čitaju, u potpunom smislu riječi. No u tu zgradu studenti nijesu primoravani ići, pa zato često i ne idu, a kad idu, onda većinom zato idu, da sudjeluju u političkim demonstracijama pa da eventualno i brahijalnom silom dokumentuju svoje uvjerenje. S vremena na vrijeme

*) Die Aufgaben der Universität und ihre Bedeutung für Volk und Staat. Rede, gehalten bei der Inauguration als Rector magnificus der Karl-Franzens-Universität in Graz am 14. November 1932. (Graz, 1932.).

drže se u toj zgradurini i ispiti, koji su kontrola studentskoga rada no koji ujedno stoje i mnogo novaca. Kraj studija vidi svijet u svečanoj promociji, kadno i rektor održi lijep govor. O universitetskom profesoru misli opet javno mnijenje ovako: To je pametan čovjek, ali rastresen i tuđ praktičnom životu; mora da je puno učio, ali većinom ono što je suvišno; to je čovjek koji od države prima nečuveno ogromnu plaću, koji na tjedan radi 5 (pet) sati, a osim toga treba da sjedi i na ispitima, no za to je opet posebno plaćen. Povrh svega ima taj čovjek još i pola godine ferija, da se odmori od jednosatnog dnevnog napora koji ga stiže kad universitet radi«. Ova karikatura prave slike naravno da među svijetom izaziva i zgražanje i zavist, škodi ugledu universiteta u narodu, a samo zato, jer se ne poznaje niti narav universitetskog nastavništva, niti količina potroška energije ulagane u naučni posao, upravo najviše o ferijama. Vidi se eto i na osnovi Benndorfova govora koliko je i naše universitetsko pitanje dio evropskog procesa u reformi universitetima. I on je konstatovao nedovoljnu predspremu studenata, nezadovoljan je (on je fizičar!) potiskivanjem humanističke gimnazije, dok za ustanovu »slobode studiranja« pretpostavlja i naučno interesovanje kojega kod pretežnog dijela savremenih studenata nema. I Benndorf je protiv sadašnjeg načina nastave, osobito što preteže predavanje kao »Vorlesung«; način ispitivanja, veli, da je također zastario, materijal glomazan, specializovanje pak da onemogućuje sticanje opće naobrazbe.

Premašilo bi opseg ovakvog sumarnog ocrta universitetskog života prikazivati stanje i struje među savremenim studentima. Dostatno će biti iznijeti nekoliko sličica. »Studentske Novine« (I. 1.) kažu na pr. u članku Inter nos . . . ». . . Sigurno nekada nije na univerzama bilo tako domaće kao danas. U seminarima sastanu se lijepa društvanca i ugodno se priča. U jednom seminaru, gdje piše, da je pušenje, pjevanje i plesanje zabranjeno, može se vrijeme lijepo potratiti. Glavnu riječ vode kolegice

prema kojima su brucoši pravi biblijski Josipi. Te kolegice inspiriraju kadgod pravo familijarno raspoloženje. Sjede one lijepo do peći u okrug jedna do druge, u sredini tračnice i juri po njima mali vlak. Smijeh. Plješće se rukama: »Daj, ja ću ga naviti«. Ruga se pravo filozofiji, da je ženski licej, a to nije istina, jer je na filozofiji ipak mnogo zabavnije nego na liceju gdje »puce« drhću pred notesima profesorica. Na filozofiji je barem tako lijepo kao u dječjem zabavištu . . . U seminarima nije svaki dan jednako, ali je ipak uvijek prijatno. Zimi je topla peć i ugodno se priča. Netko zapjeva: »Daleko me biser mora . . .«, pređe se na šlagere, pa na ples. Pleše se, skače i galami, da se sve trese zajedno s onim oglasom: »Pušenje, pjevanje i plesanje zabranjeno«. Kad bi se reklo, da se tako omladina moralno i intelektualno pripravlja za »životnu borbu«, bilo bi to i suviše zlobno«.

A da se niveau studija snizio jasno rezultira iz stanja srednjih škola prenatrpanih, sa nezgodnim zgradama, nedovoljnih dotacija, sa katastrofalnim toleriranjem »đaka-putnika«, sa neuređenim pitanjem udžbenika a toliko godina i sa nesređenim nastavničkim zborovima itd., itd. Prosječni srednjoškolski apsolventi dolaze na universitete sa nedovoljnom općom prednaobrazbom i taj ih nedostatak sprečava da valjano prate universitetska predavanja a naravno da je samo rijetkima uspjeva samostalan sopstven studij. Sa stajališta narodne budućnosti kvalifikacija je buduće narodne inteligencije dakle i preveć neutješna. U prilog te studentske omladine može služiti samo njena prekobrojnost i bolećivo produžavanje mjerila »ratnih neprilika«, pa zatim prenatrpanost t. j. zapravo nemogućnost sustavnog seminarskog rada sa svima i što se napose vježaba tiče nada sve nedovoljan broj nastavničkih sila i pomoćnog universitetskog osoblja.

Po našim studentskim listovima nailazi se međutim također tu i tamo na gdje koje zrnce zdrave autokritike. Izbije po neko priznanje, da je ova današnja hiperprodukcija »poremećaj«, no odmah uz to i naivno rezolutno traženje, da je država

svakomu dužna osigurati onakvo mjesto u državnoj službi, koje odgovara visokim kvalifikacijama što ih je pojedinac stekao apsolviravši universitet. Tu se neprikriveno shvaća universitet kao zavod za osiguranje jedne službe, tu je universitetu pridan karakter tvornice činovnika, a to je u protuslovlju s onim, što se s iste strane traži od države da pusti universitet kao apsolutno autonomnu ustanovu. Država će, biva, imati čast da tu visoku ustanovu materijalno izdržava i napokon da svakog njenog apsolventa uhljebi, i to pod svaku cijenu . . . A šta i kako se radi, kuda vodi život unutar universitetskih zidova, to se vlastodržaca ne tiče — — — Idealno traženje (najbolji među najboljima, ostvarenje Platonove države) koje sa stvarnošću nigdje na svijetu nema posla i koje je prema tomu van dohvata svake diskusije.

Negdje napokon ima i u savremenim studentskim raspravljanjima dobrih zapažanja. U beogradskoj »Smeni« (1931. II. br. 5.—6. str. 5. i d.) u članku »Jedna šetnja kroz universitet« piše student J. Gačić: ». . . Ima studenata tipičnih primera nehajnog studiranja. To su oni, koji, kad slučajno dođu na universitet, toliko se osećaju daleko od svakidanjeg (valjada universitetskog?!) života, kao kad se neki pošten čovek najednom nađe bez ikakve svoje krivice u zatvoru, pa ne može da razume šta se to sa njim dešava. O njima je nezgodno govoriti kao o studentima, jer se i oni sami tako nazivaju samo pod znakom navoda. Oni su zasebna universitetska republika, ali van universiteta. Oni su po katkad i po upravama studentskih udruženja, imaju visoko mišljenje o sebi, u sve se mešaju, o svemu govore, sve znaju i ništa ne čitaju. Nalaze se svuda. Od kafane najbliže školi do najudaljenije kafanice na periferiji, od šetališta do sportskih igrališta. A kad dođe ispit, hvale se kako uče po deset dana predmete koji se ne mogu ni pročitati za 20 dana. O svemu oni diskutuju . . . i uvek o nepravdi, i samo o nepravdi kao da je to sezonska novost ili neki događaj željan komentara . . .« O drugom, normalnijem tipu našeg savremenog studenta kaže pisac, da se ti đaci »spašavaju od profesora« tako što uče, »ali sem svojih tabaka (skripata!) vrlo retko zaviruju u druge knjige«. Strašno je reći, ali je nepobitno, posljednje knjige upopreko čita naš »inteliget« prije mature (ili prije kojeg drugog državnog ispita), ako se i tada tolerantni neki srednješkolski nastavnik nije zadovoljio »sadržajima«. Našem poprečnom »inteligentu« upopreko je pak dosta na dan za 1—2 dinara novina, naših novina. Time je on posve saturiran, kao i svaki drugi čaršilija.

U jednom izvještaju rektorata universiteta u Beogradu stoje ovi navodi: »Kod đaka koji polože ceo diplomski ispit, malo ih je koji se posvećuju naučnim problemima i interesuju za literaturu predmeta. Videli smo da je doktorskih ispita cele godine bilo pet. Mi, doduše, ne volimo da se broj njihov suviše penje, naši su doktorati vrlo ozbiljni i mi želimo da oni i dalje očuvaju taj karakter, ali pri svem tom, broj doktorskih ispita je mali.*) Prema broju, znanju i talentu naših učenika on bi mogao biti i dvaput i triput veći«. I jedan universitetski nastavnik tuži se oficijelno i kaže »da opšte interesovanje za ozbiljan rad ne zadovoljava«, a drugi nastavnik pridodaje kako je »kod slušalaca otpala želja i interesovanje za ozbiljnim radom«. No to već nije ona satirička starovremenska sentencija, kad se patrijarhalno smješkalo govoreći: Studiiosus est animal aut nihil aut aliud agens. Prilike su i mnogo tragičnije no što se i pomišlja.

Šteta je, što se danas ne može statistički razabrati u koliko je sadašnji universitetski studentski naraštaj djelatan u akcijama pučkog prosvjećivanja i u socijalnom karitativnom radu. Za sportsku aktivnost predleži međutim kud i kamo više podataka i na kupu. Silan nalet na universitete poslije rata nagnao je silesiju siromašnih studenata. Njihovo životarenje u materijalnoj osku-

*) Ljubljana pa i Zagreb produciraju u masama doktore, najviše zato što je pravnički i medicinski doktorat bez naučnih sopstvenih radova (disertacija) kandidata.

dici dakako da je bilo i ostaće od presudnog uticaja na kvalitetu studija te je prema tomu i ovo jedan i te koliko važan narodni politikum. Istina, i prije rata nigdje nijesmo imali upopreko pekunijarno osigurani normalni život studenata. I to teško materijalno »uzlaženje« u inteligentnu klasu u našem narodu stvaralo je i daje one izvjesne »sociološke biljege« koje su samo od česti raspravljene na pr. djelomice u Novakovu »Titu Dorčiću«, a poznate su i u slučaju srbijanskog đaka opisanog već dosta i dosta. Gdje nije bilo preobilne pripomoći odozgo oko problema pristojne nastambe kao na pr. u Zagrebu, tu su studenti izdali parolu aktivne, manuelne samopomoći, izgradivši nekoliko paviljona Đačkog Doma. U Beogradu je jedna grupa siromašnih studenata nabavila jednu pilu za drva, druga je organizovala dobavljanje mlijeka. No sve su to rak-rane normalnog života, kao i individualni rad po kancelarijama u vrijeme studija, suviše i aktivno zaposlenje u zvanjima, nešto nespojivo s pravilno shvaćenim studentskim životom. Pomenuta đačka samokritika »Jedna šetnja kroz universitet« dotaknula je i to pitanje, ali više po tobože sankcioniranom ususu, da se na pr. pravo pa i filosofija može studirati i »kod kuće«, bez polaženja predavanja a pogotovo vježbi. U članku naime piše: »Biti student i nestudent u isto vreme nije nimalo lako, to je naš najveći universitetski problem, koji na sreću nemaju da rešavaju gg. profesori (sic!) već se on rešava sam po sebi ..« (str. 5.) Ali upravo u zvanje profesora i universitetskih kao od države delegiranih vlasti spada ne samo da sprečavaju ovaj nonsens nego da ga temeljito iskorijene. Država je dužna propisati sistem kako da se te nedaće polutanstva suzbiju. Na stranu, da li student koji kao nominalni student vrši službu vrši tu svoju službu i dobro. Stalno je da on »studije« prolazi kao i ispite »sa obzirima«, a dokumentuje ujedno, da se i universitet može svršavati kao »privatist« i time ujedno osporava raison d'être te toliko skupe institucije kojoj je ime universitet i koja bi, prema tome, mogla biti nadomještena sasvim prosto i sa nekoliko ispitnih komisijâ u zemlji

(onako kao što quasi na pr. »dopisne škole« mogu zamijeniti srednju školu). Tu se prema ovoj našoj praksi ukazuje futuristička vizija vremena kada će profesori universiteta držati svoja predavanja pomoću radija, kada će dakle u snošaju prema svojim studentima biti još impersonalniji nego što su sada . . .

Ali uistinu, u ime potrebe valjane kvalifikacije nominalnom studentu treba sprečiti da bude nominalan: jednomu će dijelu siromašnih općine, banovine, ministarstva, zadužbine i prosvjetna potporna društva osigurati stipendije ili će se uzdržavati u konviktima, druge pak, koji su našli zvanje, pa žele usput da »i studiraju« treba suzbiti na okvir stečenog uposlenja. Krupna doduše spencerovština ali zdrava i nacionalno higijenska profilaksa. Studenti universiteta treba da su za vrijeme propisanog vremena za studije samo studenti i ništa više. Ovo »studiranje usput«, kako je kod nas uobičajeno, i jeste dalo »kvalifikovane« kakvih su pune naše struke, polutane širom struka po pemlji. I nije tu riječ o formalno stečenim ispitima nego o proškolovanom čovjeku kakvih kod nas nije na pretek. Pa upravo ova partija universitetskog života traži korjenitu reformu universiteta. Ona ne će i ne može doći iz universiteta, nju treba da universiteti prime po diktatu državne dakle nacionalno-kulturne potrebe. I u tome mi ne bismo bili prvi. Opšta uredba od 12. XII. 1931. učinila je u tom smislu mali korak napred. Na američkim universitetima et officio nadzire nastavnik frekventaciju predavanja i vježbi, pa i susjedna Magjarska scijenila je za shodno da život svojih universiteta ne oblikuje drukčije nego kako to traže interesi malena naroda t. j. disciplinovanjem mladih studentskih snaga.

Čuvena i toliko zloupotrebljavana »akademska sloboda« nema međutim drugu svrhu nego da studente i duševno i ćudoredno osamostali. Njena je pozitivna strana u tomu, što princip te slobode traži da student dade svom životu izvjesnu sadržinu, pripravljajući se za život ne samo stručno, nego i kao karakter. Ali tu se slobodu ne upotrebljava danas svagdje s mjerom i razumom uvijek kako treba, pa zato se i ispoljuju većinom nega-

tivne strane te slobode, a osim toga stručno školovanje nije uvijek i svuda valjano.*)

Jedno još stoji, i to valja istaknuti u svim ovim raspravama kao velik plus današnjega stanja. U novom universitetskom zakonu od 1930. prije svega je garantovana sloboda nauke (ius docendi libere) najčvršći potporanj nauke što ga država uopće može najliberalnije, bez uvjeta, beskomprimisno dati universitetu. To je jedan pozitiv koji se ne može prešućivati, htio kogod ili ne. A uz ovu »magnam chartam« — i unatoč činovničkom zakonu od 1931. i to također ne treba potcjenjivati — do danas je ostao na snazi § prema kojemu se docenti *biraju,* dakle jedna neprikosnovena garancija čisto naučnog regrutovanja najmlađih članova universitetskih fakulteta. A to dostaje. To su, dakle, zakonske ustanove koje su za naše universitete osnovne. Ako one sa čisto universitetskog stanovišta i jesu suviše normalne, no u Evropi danas, i to valja priznati, i nijesu u mnogim i mnogim državama baš nikako. A lojalno valja napokon još i to koncedirati, da je u ovo tri posljednje godine na najvulkanskijem tlu kao što se može pomisliti i utvrditi za universitete, ostavljena potpuna autonomija. Scijeneći ergo to, istom onda može početi eventualna druga raspra o modalitetima ko, kako, zašto itd. A da su ovdje izneseni navodi ispravni u stilu vremena kad su pisani, dokazuje napokon i nedavna autentična izjava g. dra. Radenka Stankovića, ministra prosvjete, u božićnjem broju beogradske »Pravde« u kojoj i sam najavljuje veliku reformu školstva. Tu je kao najvažnije konstatovan sve to veći priliv iz srednjih škola u universitete nego što iziskuju naše potrebe. A sami universiteti — to govori jedan također do skora universitetski profesor — obuhvatili su u svoj okvir i one discipline koje po prirodi stvari zahtijevaju svoj samostalni razvitak. Preopterećeni su dakle i fakultetima i studentima, a toga radi, kaže naš ministar prosvjete, ne vlada u njima pravi red. Korekcija je zato u ovom pravcu potrebna, a ministar je mišljenja, da se povrh toga i sami fakulteti ne razvijaju dovoljno samostalno i da je potrebno, da im se samostalnost jače obezbijedi. I napokon: auktoritet universitetskih vlasti potrebno je pojačati, ali adekvatno tome i njihovu odgovornost. Prema tim riječima najavljen je dakle program u čijem će se okviru kretati naše velikoškolske reforme najbliže budućnosti.

*) »Kleine Gelehrte ohne Weltkontakt und leere Intelektualisten, denen unverdautes und im Beruf unanwendbares Wissen, gelehrtes Wissen, gelehrtes Wissen im Bauch klappert, verlassen so in Mengen die Universität. An Wissen reich, an Stellungnehmenkönnen und an Verantwortlichkeits- und Mittverantwortlichkeitssinn für diese Stellungsnahme arm — das ist der Eindruck, den unsere die Universität verlassende akademische Jugend so oft dem objektiven Auge macht«. Dr. Felix Behrend, Einführung in die Probleme der Hochschulpädagogik. München u. Leipzig 1924, p. 20).

Dakako, da letimični prednji nacrt universitetskih problema i raznoličnih, protuslovnih mišljenja i stanja nije ni izdaleka mogao iscrpiti ono, što će sobom već donijeti smišljen, praktičan, organizatorski rad u samom procesu universitetskih reforama. Ovo su istom djelomično skicirani pravci. Trebaće dakle da se stvar još razrađuje u primjenjivanju. A ko bude u prilici toga posla metaće za motto tezu: labor sanat, labor vincit. U tom duhu moraće se naime pomicati i reforme, jer one treba da donesu više rada i boljeg rada. A ako pak i ove godine dođe ponovo samo do natezanja i polemiziranja, nedugo zatim izbiće ta ista stvar ponovo na površinu, samo ranjavija i zamršenija a rasplet će biti tim teži. U dobronamjernosti dakle reforme trebaju zato pomoći i suradnje i red je da ih svi stručnjaci pomognu i pomaknu, jer dobra stvar to zahtijeva od svojih predstavnika. Nihil tam necessarium quam cognoscere quid sibi sit necessarium. To je 1620 napisao jedan universitetski profesor nekom svom studentu u spomenar, u doba kad su studenti baratali i takvim knjigama.

Uostalom, i prenagliti ne valja, jer se s v i stari propusti ne mogu nadoknaditi najednom.

DRŽ. BIBLIOTEKA V LJUBLJANI